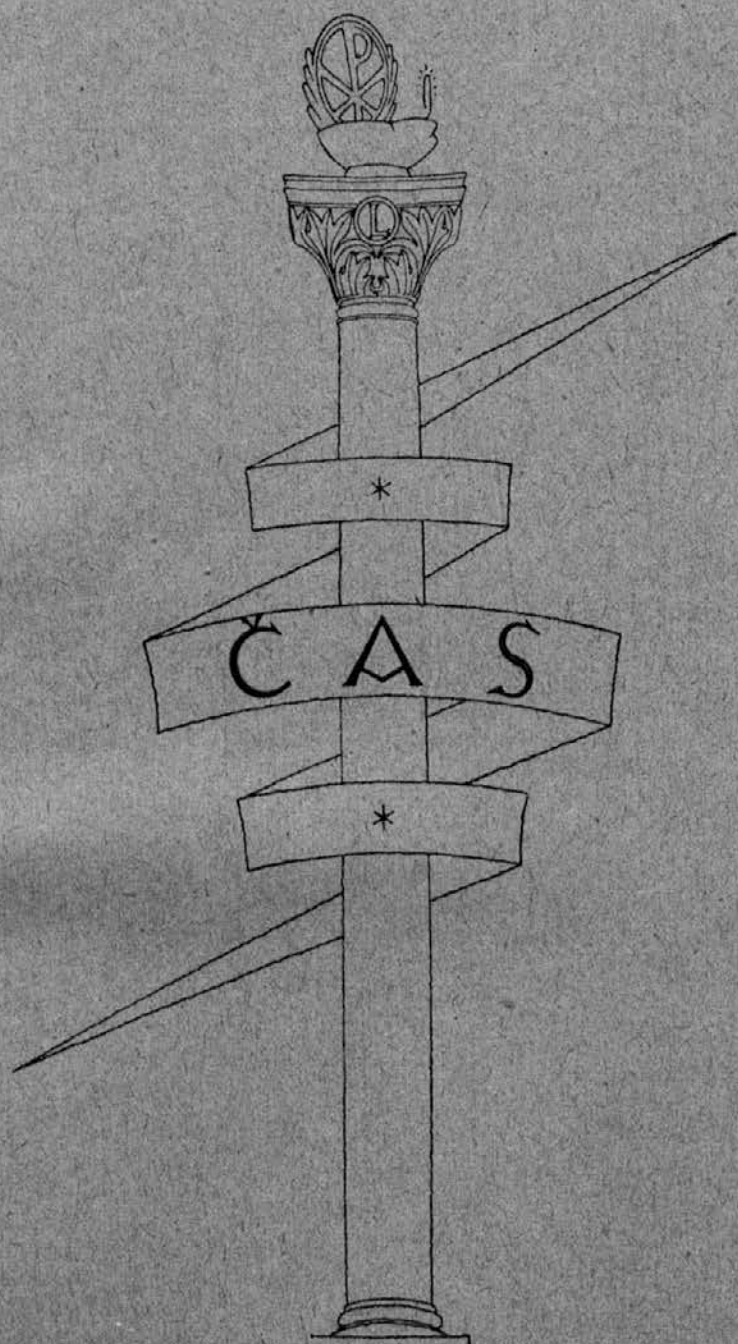

ZNANSTVENA REVIJA LEONOVE DRUŽBE

LJUBLJANA 1926/27

LETNIK XXI

ZVEZEK 6

Vsebina.

I. Razprave:

- Ob 1100letnici rojstva sv. Cirila. — Dr. F. Kovačič 293
K zgodovini katoliškega dijaškega gibanja
med Slovenci. — Dr. Kajetan Gantar 315

II. Pregledi:

- Državlјanska vzgoja. — Dr. L. Sušnik 326
Italija in fašizem. — Dr. L. Sušnik 330
Sodobna gibanja v islamu. — K. L. 335
Marconijeva zakonska zadeva. — Dr. G. Rožman 337

III. Ocene:

- Kovačič, Ljutomer (Frst) 339
Košir-Möderndorfer, Ljudska medicina med koro-
škimi Slovenci (Fr. Kotnik) 340
Grdina, Štiri leta v ruskem ujetništvu (S. Kranjec) 342
Grey, Fünfundzwanzig Jahre Politik (Dr. K. C.) 343

K 1100 LETNICI ROJSTVA SV. CIRILA.¹

Fr. Kovačič — Maribor.

»Moribus antiquis res stat Romana
virisque.« Ennius.

»Prorsus divina providentia regna
constituuntur humana.«

Sv. Avgustin, De civitate Dei, V, 1.

Največja nesreča za kak narod je, če se mu uničijo vrednote višjega reda, tem hujša, če morda pri takem razdiravnem delu sam sodeluje. Tak usodepoln slučaj je zadel podonavske Slovence. V zemljah, v katere so se naselili naši dedje, je barbarska sila že prej uničila, kar je bila ustvarila rimsko-krščanska civilizacija. Borne ostanke stare kulture so potem prav radikalno zatrli Slovenci sami kot janičarji neukrotljivih divjakov Avarov. Pod strašnimi udarci so izginila prej cvetoča mesta z dokaj visoko civilizacijo, porušeni so bili vsi duševni centri, zasuti studenci duševnega žitja in napredka. Naši pradedje so se vsedli na ruševine prejšnje civilizacije. Ko je železna pest Karola Velikega koncem 8. stoletja za vselej obračunala z divjimi Avari, se je luč civilizacije in krščanske vere morala k nam prinesiti od drugod, s tem pa je bila tudi zapečaten naša usoda.

¹ Glavna literatura, na katero se opira ta razprava: Ginzl, Dr. I. A., *Geschichte der Slawenapostel Cyrill und Method*. Leitmeritz, 1857. — Grivec dr. Fran., *Slovanska apostola sv. Ciril in Metod*. Ljubljana, 1927. — Guberina dr. fra A., *Nacionalizam i katolicizam sv. Cirila i Metoda*. »Bogoslovska Smotra« XV (1927) br. 2. — Jagić V., *Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache*. Neue berichtigte und erweiterte Ausgabe. Berlin, 1913. — Kos dr. Fran., *Tisočletnica Metodove smrti*. Ljubljana, 1885. — Kos dr. Fran., *Gradivo*, knj. II. — Ljubša Matija, *Die Christianisierung der heutigen Diözese Seckau*. Graz—Wien, 1911. — Pastrnek dr. Frant., *Dějiny slovanských apoštolů Cyrilla a Methoda*. Praga, 1902. — Ritig dr. Svetozar, *Povijest i pravo slovenštine...* Zagreb, 1910. — Snopek Frant., *Studie Cyrillomethodijské*. Brno, 1906. — Schnürer Gustav, *Kirche und Kultur im Mittelalter*. II. B. Paderborn, 1926.

Ko je zatonila sremska metropola, za njo pa škofije v Sisku, Celju, Ptuju itd., se vedno bolj dvigata Solin v Dalmaciji in Oglej ob vratih Italije, katerima se kmalu pridruži še Solnograd. Oglej in Solnograd postaneta duševni središči slovenskih dežel.

Spomin 1100 letnice Cirilovega rojstva nas predstavlja v 9. stoletje, ko se vrste drug za drugim važni dogodki, ki so za tisoč let, v nekem oziru za vselej, odločili našo usodo. Priklonitev podonavskih dežel k frankovski državi, obnovitev rimskega cesarstva, razdelitev slovenskega ozemlja med solnograško in oglejsko metropolo, ponesrečena hrvatsko-slovenska vstaja, upravna razdelitev slovenske zemlje po bolgarskem vpadu l. 827., razvoj in propad velikomoravske države in Koceljeve kneževine in koncem istega stoletja naselitev Madjarov v Podonavju, vse to so dogodki dalekosežnega pomena. Najpomembnejši je dogodek 9. stoletja nastop svetih bratov Cirila in Metoda.

Velik moment je to v žitju Slovanov, ki tisočletjem gleda čez ramena. Oglejmo si kratko časovne razmere in idejne kroge, v katere pada delovanje sv. apostolov. Pred vsem se morata upoštevati dva činitelja: na eni strani že dovršena cerkvena organizacija rimsko-nemškega cesarstva, opirajoča se na močno državno roko, z druge strani Slovani s svojimi poglavarji, katerim je namenjeno misijonsko delo solunskih bratov.

I

Nemški episkopat 9. stoletja ni imel prav nobenega smisla za pristno apostolsko, nesebično misijonsko delovanje po zgledu velikih in svetih mož, ki so pokristjanili Germane in Brite, Avgustina, Bonifacija, Ansgarja, Ruperta. Britom in Nemcem je krščanstvo po inorodnih misijonarjih prineslo civilizacijo, ne da bi se raznarodili. Njih verovestniki so bili širokogrudni dovolj, da so jim ustvarili slovstvo v njih lastnem jeziku. V irskih samostanih, od koder so prihajali misijonarji v nemške pokrajine, so od starine gojili celo grški jezik, ljudstvu niso vsiljevali ne svojega materinskega jezika, ne latinskega, temveč če so hoteli govoriti ali pisati za ljudske mase, so se posluževali narodnega jezika. Drugače nemški misijonarji od 9. stoletja naprej. Tudi oni so ponujali krščanstvo in civilizacijo, toda pod pogojem, da se »barbari« odpovedo svojemu jeziku in se pri-

znajo kot nemške podložnike. Dati novokrščenim ljudstvom civilizacijo in svobodo na podlagi njihove individualnosti, tega Nemci niso umeli od 9. do 20. stoletja.

Vsled tesne zveze med državo in cerkvijo po obnovitvi rimskega imperija je zatemnela širokopotezna krščanska misijonska ideja; nemškemu episkopatu 9. stoletja je oznanjevanje evangelija vir pravic in pravni razlog, da pomnoži svojo oblast, obenem pa tudi državno, ker nemški cerkvi ob strani je stala država s svojim mečem. Zato je umljivo, da so Danci in Slovani bili proti krščanskim verovestnikom nezaupni, ker se jim je s krščanstvom vsiljevalo tudi nemško gospostvo in jemala narodna svoboda in to vse pod naslovom rimskega cesarja kot branitelja in variha cerkve.

Obnoveitev rimskega imperija je pač imela svoj razlog v časovni politični konstelaciji, toda razločevati je med idejo, ki je imperij rodila, in pa med historičnim udejstvovanjem imperija. Namen rimskega cesarstva ni bil, da si osvaja tuje zemlje in spravlja pod svoj jarem tuja ljudstva in jih raznaroduje, marveč rimski cesar bi naj bil na zapadu zaščitnik krščanstva, branik proti barbarskim navalom, moralni voditelj in središče krščanskih kraljev, posredovalec miru; rimski imperij bi naj predstavljal zvezo svobodnih krščanskih držav, ne pa enotnega državnega organizma, ki se ni prav nič oziral na različnost narodov, in so vsled tega oni, ki so bili v neugodnejšem položaju ali številno slabejši, morali izgubiti svojo svobodo in individualnost na korist močnejših. Rimski imperij bi naj bil branik proti barbarski sili, prezrlo pa se je, da ti »barbari« sčasoma lahko sprejmejo krščanstvo in civilizacijo ter nehajo biti »barbari«. S svojo železno pestjo jih je le odvrčal od krščanstva, ko pa so krščanstvo radi ali neradi sprejeli, jih je politično zasušnil ter jih raznarodil.

Pod nasledniki Karlovimi sta se nemški in galoromanski živelj bolj in bolj diferencirala in ta diferenciacija je končno dobila izraz v tem, da sta se Francija in Nemčija za vselej ločili. Sličen proces bi se po naravnem potu moral izvršiti na jugu in iztoku, kjer si je Karlova močna roka podvrgla slovanske »barbare«. Temu se je pa upiral rimsko-nemški imperializem.

To je idejni okvir, v katerem se je vršilo Cirilovo in Metodijevo delo. Drug odločujoč činitelj, od katerega je bil

odvisen uspeh ali neuspeh njunega delovanja, je pa bil način, kako so Slovani sami pojмили in sprejeli delovanje sv. bratov.

L. 803. je tudi Moravska postala odvisna od Karla Velikega. Kmalu potem, posebno za časa kneza Mojmira (846) so nemški misijonarji začeli širiti krščansko vero, obenem pa utrjevati nemško politično oblast na Moravskem. Ti nemški verovestniki so bili pač večinoma iz sosedne pasovske in solnograške škofije. Zlasti pasovski škofje so skušali razširiti svojo oblast na moravsko slovansko zemljo, sevé brez poverila najvišje cerkvene oblasti. Leta 829. je Ludovik Pobožni določil mejo med pasovsko in solnograško škofijo ob reki Rabnici; kar je severno od Rabnice, pripada Pasavi, kar je južno in iztočno, Solnogradu. Vendar je Solnograd posegal tudi preko teh mej. L. 836. se je solnograški nadškof mudil celo v Nitri, kjer je posvetil cerkev. Pasovski škofje niso znali razvijati take delavnosti kakor solnograški. Poleg Nemcev so misijonarili na Moravskem, kakor je sklepati iz fuldskih analov k l. 874. (Ginzl, str. 31, op. 8) tudi grški in italijanski duhovniki (iz oglejske vladikovine). Žitje Metodovo pripoveduje o Moravanih, da so že njihovi očetje sprejeli vero od sv. Petra. Kak pomen imajo te besede? Na nemške verovestnike, ki so seveda Moravcem oznanjevali katoliško vero, se to ne bo nanašalo, ker ravno proti Nemcem se obračajo Moravci v Rim (Ž. M. X.). Menda mislijo s tem na misijonarje iz Italije. Kakor je sklepati iz Ž. M. VIII., se je tudi Rastislav obrnil za verovestnike istočasno v Rim in, morda sporazumno z Rimom, v Carigrad.

Intelektualna in moralna vrednost teh duhovnikov-misijonarjev je pogosto bila prav nizka. To niso bili možje, ki bi iz svetega navdušenja šli oznanjevat Kristusovo vero ter bi bili pripravljeni tudi umreti zanjo, temveč pod zaščito frankovskega meča so iskali svoj dobiček. Ker na Moravskem še ni bilo škofije, so duhovniki, ki so došli semkaj, ostali pod oblastjo svojega škofa, ki jih je posvetil, včasih pa tudi brez vsake višje oblasti in nadzorstva. Saj so se celo že za časa sv. Bonifacija potikali tudi nepoklicani misijonarji med neverniki, ako ni bilo nevarnosti za življenje.²

Nemški misijonarji na Moravskem niso mogli pojmiti, da bi mogli novokrščeni Slovani imeti pravico do kulturnega na-

² Kurth G. — Eltester H., Wynfrith - Bonifatius, Deutschlands großer Apostel. Fulda, 1903, str. 24.

predka na podlagi svojega jezika in do politične svobode. Mojmirov naslednik Rastislav (846—870) je vedel ceniti vrednost krščanske civilizacije, jasno mu je pa bilo, da prinese njegovemu narodu sužnost in narodno smrt, če jo sprejme od Nemcev, ki so že delovali na Moravskem. Ako se je hotel otresti nemške politične nadoblasti, se je moral najprej otresti spon nemške cerkve in izvesti lastno cerkveno organizacijo. To je bil povod, da se je Rastislav l. 862. obrnil v Carigrad na carja Mihaela III., naj mu pošlje »takega episkopa in učitelja«, ki bi Moravane učil v njihovem jeziku pravo krščansko vero. Moravska takrat ni bila več misijonska zemlja v ožjem pomenu, ker je ljudstvo že bilo pokristjanjeno. Rastislav v prošnji na carja Mihaela izrečno pravi, da je njegov narod odvrgetel paganstvo in sprejel krščanski zakon.

Baš takrat, ko je moravsko poslanstvo došlo v Carigrad, se je Rastislav srečno bojeval proti Nemcem, toda bojna sreča se je kmalu obrnila in l. 864. je bil Rastislav prisiljen, priseči zvestobo Nemcem. To je bil hud udarec za njegove cerkveno-politične načrte.

Carigrad je le deloma ustregel njegovi prošnji. Poslal mu je kot učitelja Konstantina in Metodija, ne pa episkopa, Metod še celo duhovnik ni bil. To je v zvezi s takratnimi cerkvenimi razmerami v Carigradu. Patrijarh Ignacij je bil odstavljen, patrijarški prestol je zasedel Fotij, ki je pretrgal zvezo z Rimom. Ker je Ignacij bil prej menih, je carigrajsko menišтво stalo na njegovi strani proti Fotiju, ki se je zato tudi znosil nad menihi, jih razgнал in pozaprl v ječe. Oba brata Konstantin in Metodij sta bila vzgojena v strogem duhu grškega menišтва po načelih Teodora Studita. Zato nobeden od njiju ni maral sprejeti škofovskega posvečenja od izobčenega Fotija. Šla sta torej na pot ne kot škofa, marveč kot »učitelja«. To je bil znaten nedostatek, ker brez škofovskega reda nista imela dovolj moči in ugleda, da izvedeta organizacijo moravske cerkve in odbijeta odpor nemške duhovščine, ki je bil pričakovati.

Bistroumni Konstantin je takoj sprevidel, kje je treba začeti z delom, kaj je najbolj potrebno. Prvo je bilo, ljudstvu podati pouk v njemu razumljivem jeziku ter mu čimprej vzgojiti domačo duhovščino, ker tuji duhovniki bodo vedno podpirali politične cilje svoje domovine.

Pristno krščanska ascetična vzgoja je usposabljala sv. brata za pravo požrtvovalno, nesebično in širokogrudno misijonsko delo. Lepa poteza ascetičnih načel Teodora Studita je poleg tihe ponižnosti in poslušnosti tudi prava krščanska strpljivost. V opreki z bizantinskim naziranjem je Teodor učil, da se zadeve vesti ne smejo razsojati z mečem. Nihče se ne sme siliti h krščanski veri z zunanjo silo, najmanj pa s pretnjo smrtne kazni. Evangelijski duh je duh svobode; kdor hoče biti kristjan, naj se s poukom prostovoljno pripravi k temu.

V iztočnem cesarstvu se je bil razpasel baš tak nestrpni imperializem kakor na zapadu v rimsko-nemški državi.

Podonavskim Slovenom je bil kajpada nemški imperia-lizem bolj nevaren kakor oddaljeni bizantinski. Vendar sveta brata sta imela dovolj široko krščansko srce in se nista vdala tesnogradnemu in ekskluzivnemu bizantinizmu. Krščanstvo sta pojmovala kot dragoceno vrednoto, namenjeno vsem narodom, ne da bi kak narod radi krščanstva moral žrtvovati svojo individualnost.

Žitje sv. Metodija lepo pravi v začetku 2. pogl., da je usmiljeni Bog, ki hoče, da se vsak človek zveliča in pride k spoznanju resnice, postavil za učitelja blaženega Metodija našemu ljudstvu, za katerega se nikdar nihče ni brigal.

Konstantin in Metodij sta se res na idealen način in s celim srcem zavzela za te prezirane, izkoriščane in zanemarjene sirote; to je bila njuna življenska naloga, zlasti sv. Metodija, ki je po bratovi smrti nosil vso težo na svojih ramah. Upravičena je zato domneva Konst. Jirečka in dr., da je njun materinski jezik bil slovenski, da je vsaj mati bila Slovenka, če ne tudi oče. Le tako je umljivo, da sta tako natančno poznava-
vala svojstvenost slovenskega jezika in da sta se s tako vnemo zavzela za slovenski jezik. Kot rojena Grka bi bila lahko tudi na idealen način opravljala svojo misijonsko službo, ne da bi se radi jezika izpostavljala tolikim težavam in nasprotstvom. Ta čustvena stran v njunem delovanju se da pojmíti le, če sta bila sama, vsaj po materi, slovanske krvi.

V prestolnici bizantinskega cesarstva ter na svojih poto-vanjih na dvor bagdadskega kalifa in h Kazarom je imel Konstantin priliko spoznati, kako so takrat razni narodi na Iztoku imeli književnost v svojem jeziku in celo lastni liturgični jezik. To spoznanje je obrnil v prid Slovanom. Višek je seveda bil,

da sta sv. brata celo za najvažnejši del bogoslužja, sv. mašo, vpeljala slovenski jezik, a glavna stvar to ni bila; glavno je, da sta podala Slovanom sv. knjige v njihovem jeziku in tako položila temelj domači književnosti in civilizaciji. Veliki pomen od Konstantina iznajdenega pisma in slovenske knjige lepo poudarja cesar v odgovoru na Rastislava, da »se tudi vi prištevate velikim narodom, ki hvalijo Boga v svojem jeziku«.

Na Moravskem se je kmalu pojavil hud odpor nemškega svečeništva proti slovenski knjigi in še celo rabi »barbarskega« jezika v bogoslužju.

Slovenska knjiga in liturgija pa težnja Rastislavova po cerkveni osamosvojitvi, to so bile težke stvari, ki se s pomočjo Bizanca niso mogle rešiti. Sv. brata še navadnih duhovnikov nista mogla posvetiti in nastaviti. V dejanskih okoliščinah je bilo to mogoče le s pomočjo rimske stolice. Zato se sv. brata nekje l. 867. napotila v Rim; kakor pravi Konstantinova legenda, sta odpotovala iz Morave, da bi posvetila učence. Kmalu potem se je začel splošen slovanski odpor proti Ludoviku Nemcu, pri katerem so sodelovali tudi polabski Slovani. Med potom sta se sv. brata ustavila pri panonskem knezu Kocelju, kjer se je tudi izvršil velik preobrat. Dočim je doslej Kocelj, kakor prej njegov oče Pribina, bil popolnoma vdan Nemcem in solnograškemu nadškofu, sprejme tedaj prijazno sv. brata in »vzljubi slovenske knjige« (Žitje Konst. XV.).

Kaj je bil povod temu preobratu? Zdi se, da je splošni slovanski odpor proti nemškemu nasilstvu zajel tudi panonskega vazala nemške države. Drug razlog, ki ga je odvrnil od Solnograda, je bila ukinitvev podeželskega (kornega) episkopata za Karantanijo in Panonijo. Ker se je regionalni škof Ožbald osmelil, obrniti se v nekih zadevah naravnost v Rim, se je Solnograd zbal, da bi se kje ta škofija v Panoniji osamosvojila. Ko je Ožbald med letoma 858. in 863. umrl (ali morda bil odstavljen), je nadškof Adalvin sam prevzel upravo Panonije in z nenavadno vnemo hodil sem izvrševat svojo službo. Kocelju ni moglo biti vseno, da se je ukinil episkopat, ki je predvsem bil namenjen za njegovo zemljo. Da je ukinitvev kornega episkopata vplivala na postopanje Koceljevo, je sklepati tudi iz tega, ker se pozneje po smrti nadškofa Adalvina in Metodija takoj, vsaj za nekaj časa, obnovi v Panoniji korni episkopat,

kateremu so pa madjarski navali zelo zožili delokrog, in končno zopet izgine. Kot nekako obnovitev kornega episkopata je smatrati ustanovitev krške škofije (1072), pozneje pa sekovske (1218) in lavantinske (1228).

Na potu v Rim sta morala Konstantin in Metodij v Benetkah braniti svoje stališče radi rabe slovenščine v sv. liturgiji, potem tudi v Rimu. Svoje nasprotnike je Konstantin označil kot »trijezičnike« in »pilatnike«. Sv. brata nista kot orijentalca poznala latinske zapadne literature, ker teorijo »o treh jezikih« je indirektno izrazil že sv. Jeronim v pismu na Heliodora (*Epitaphium Nepotiani*, Migne PL XXII, str. 591), pozneje pa Izidor v svojem delu »*Etymologiarum* l. l. XX., IX. knj. pogl. 1 (Migne PL LXXXII, pg. 326) in je bila ta teorija (v ekskluzivnem smislu kajpada napačna) na Zapadu splošno razširjena. To je znatno obteževalo njuno stališče glede rabe slovenščine v liturgiji.

Velik uspeh je bil nedvomno, da sta sv. brata že ob prvem prihodu v Rim dosegla odobritev slovenskih knjig in slovenske liturgije. Tu pač niso odločevali samo politični razlogi, temveč v znatni meri osebne simpatije, ki si jih je pridobil Konstantin v Rimu s tem, da je prinesel sv. ostanke papeža Klementa. Pridobitev sv. ostankov je v srednjem veku veljala za največjo dragocenost, še celo tako znamenitega mučenika, kakor je bil Klement za Rimljane.

Kar je pa Rastislav najbolj želel in je za Moravijo bilo najbolj potrebno, se ni doseglo. Konstantin-Ciril je v Rimu umrl, Metodij se pa vrača med Slovence kot navaden duhovnik.

Pri imenovanju škofov in ustanavljanju škofij ravna Rim od nekdanj zelo previdno. Enako je Avgustina poslal papež kot navadnega duhovnika v Britanijo misijonarit, tudi Bonifacij se je po prvem prihodu v Rim vrnil med Nemce kot navaden duhovnik. Ker čez Donavo ni segala rimska oblast, na moravskih tleh za rimskih časov ni bilo nobene škofije, ki bi se dala sedaj obnoviti; trebalo jo je torej na novo ustanoviti ali pa raztegniti oblast kake stare sosednje škofije na moravsko zemljo. Kot navaden duhovnik pa Metodij ni mogel izvesti organizacije moravske cerkve in tudi ne premagati odpora nemške stranke.

Ko je Metodij bival v Rimu in po njegovem prvem povratku iz Rima, stopi naenkrat v ospredje panonsko-slovenski knez K o c e l j, nedvomno v sporazumu z Rastislavom, ki je

ta čas bil zapleten v vojno z Nemci. Metodij se je vrnil v Rim in posrečilo se mu je, doseči obnovitev staroslavne sremske metropolije, katere spomin še očitno ni bil ugasnil.

Ko se je nekje proti koncu l. 869. vračal Metodij kot nadškof na Moravsko, je moral ostati pri Kocelju, ker je na Moravskem takrat besnela vojna proti Nemcem, ki je segala od polabskih Srbov do južnih mej Moravije; na čelu ji je bil knez Rastislav. Kocelj sam kot vazal nemške države ni aktivno posegal v vojni metož, gotovo je pa s svojimi simpatijami stal na strani Rastislavovi, drugače bi ne bil sprejel Metodija, ki je bil namenjen na Moravsko.

Obnovitev sremske metropole je bil epohalen dogodek v cerkveni in politični zgodovini podonavskega slovanstva.

S tem, da je Hadrijan II. naslovil svoje pismo na Rastislava, Svetopolka (v Nitri) in Kocelja, je določil tudi ozemlje Metodijevi pastirski nadoblasti; njegova škofija sega tako daleč, kakor oblast imenovanih knezov. V teh krajih mu je papež določil popolno misijonsko in učiteljsko moč ter pravico, pri pouku in pri službi božji posluževati se slovenskega jezika.

Obenem naj bi bila Metodijeva škofija matica za misijonsko delo med Slovani onstran moravskih meja. Toda z obnovitvijo sremske nadškofije nastaja neko občutno neskladje, ki je že vnaprej otežkočalo organizacijo te metropole. Rastislav in Svetopolk sta moravska kneza, onstran Donave, ki ne priznavata nemške nadoblasti, Kocelj je vazal nemške države in v njegovi zemlji je že Solnograd uspešno izvrševal cerkveno organizacijo. V pošteb pa pride tudi knez Mutimir, ki je vladal v »Slavoniji«, t. j. med Dravo in Savo.

L. 873. je pisal papež Ivan VIII. slovenskemu knezu (duci Sclavinicae), naj gleda, da se povrne pod panonsko škofijo. In ker je ondi od rimske stolice nastavljen nov škof Metodij, naj se obrne nanj in se izroči njegovi pastirski skrbi. Je li Mutimir izvršil naročilo papeževo, ni znano. Vsekako je bila nekaka neskladnost, da se je obnovljena sremska metropola raztezala čez ozemlje treh, oziroma štirih knezov, ki so bili ali hoteli biti drug od drugega neodvisni. Novaković in Šišić³ sodita da ta Mutimir ni bil panonski knez med Dravo in Savo, temveč

³ Geschichte der Kroaten, str. 69.

srbski. Upravo Podravine je kralj Ludovik po miru z Bolgari l. 845. najbrž izročil v upravo Pribini. To je tem verjetnejše, ker Kocelj sam prosi papeža za obnovitev sremske metropole, kar bi bilo neumljivo, če bi sremska zemlja spadala pod kakega drugega kneza. Vsekako je bila ovira, da se je nova metropolitanska oblast raztezala čez zemlje tako različnih knezov.

Rim o vsem tem ali ni bil dovolj poučen, ali pa je oslonil svoj odlok na prvotno idejo rimskega cesarstva, t. j. ti knezi so sicer drug od drugega neodvisni, vendar so vsi pod okriljem rimskega cesarja in je torej v njihovih deželah mogoča enotna diecezanska organizacija. Mislilo se je itak samo na nadškofijsko oblast; nadškof Metodij bi naj kmalu dobil svoje sufragane, katerih teritorij bi se vsekako oziral na teritorij imenovanih knezov. Dejanski vidimo, da Nitra dobi v kratkem svojega škofa. Obenem pa je bil to jasen migljaj, naj se ti knezi zbližajo in združijo v enoto. Dakako, znani slovanski individualizem tega migljaja ni razumel.

Kako so sprejeli Slovani velikopotezno zamišljeno delo papeža in Metodija?

II

Sv. brata sta z velikim trudom skušala podati podonavskim Slovanom potrebne pogoje, da se kulturno dvignejo in razvijejo samolastno kulturo, požlahtnjeno z evangelijem Kristusovim. S tem bi postali most med Iztokom in Zapadom; poleg romansko-germanske zapadne in grške orijentalne kulture bi imela potem Evropa še slovanskokulturno okrožje kot posredujoč člen med Iztokom in Zapadom; do sedanjega kontrasta Iztok-Zapad bi potem morda sploh ne bilo prišlo. Podonavski Slovani bi postali jedro slovanske moči in najbrž bi se bil razvil enoten slovanski jezik v knjigi, kakor ga imajo po dialektih tako različni Nemci, Italijani in Francozi.

Ta velika ideja, ki jo je po smrti svojega brata neustrašeno zastopal Metodij, je zadela med Slovani na malenkostne ljudi. Najmanj je bil sposoben, pojmiti ta visoki poklic, lakirani polbarbar in pohotni ženskar — Svetopolk. Veliko dalekovidnejši je bil Rastislav, ki ga je Svetopolk na podel način izdal sovražnikom. Tudi Kocelj je kazal za to več smisla, toda on je kot nemški vazal bil preslab, da bi mogel učinkovito pomagati tem načrtom do uresničenja.

Ko je bilo vse najlepše napeljano, da se osomosvoji panonsko-moravska cerkev, pa slede drug za drugim hudi udarci. Najprej izda verolomni Svetopolk dalekovidnega Rastislava Nemcem, ki ga oslepe in zapro v neki samostan, kjer kmalu duševno in telesno zlomljen umrje. Nekoliko pozneje pade v nemške roke nadškof Metodij sam. Postavili so ga pred svoje, za Metodija kot nadškofa in papeškega legata nepristojno sodišče, kjer so mu tožitelji bili obenem sodniki. Kakor nekdanj Teodor Studit pred carjem Leonom, govori Metodij pred kraljem Ludovikom in njegovimi škofi z apostolsko prostodušnostjo: »Resnico govorim pred carji in se ne sramujem, vi pa storite z menoj, kar hočete« (Žitje Met. IX.).

Čuden prizor nudi ta sodba proti ujetemu Metodiju! Polbarbari v škofovski opravi in s konjskim bičem v roki stoje nasproti visoko izobraženemu in meniško ascetičnemu Metodiju! Ermanrik, ki se je posebno odlikoval v robatosti in je hotel Metodija udariti s konjskim bičem, je bil tisti mož, ki je pred tremi leti moral pobrati šila in kopita iz Bolgarije. Odtod njegov gnev proti »Grku« Metodiju!

Z odobrenjem slovenščine v sv. knjigah in v liturgiji je bil podonavskim Slovanom omogočen in zajamčen prosvetni razmah, zagotovljena tudi cerkvena in dosledno politična neodvisnost. Obenem bi podonavska cerkev in država postala privlačna točka za ogromne, še nepokrščene slovanske mase po današnji Poljski in Rusiji. Od strani apostolske stolice je bil to dalekoviden čin politične modrosti in pravičnosti. Nedavni neuspeh v Bolgariji je zahteval veliko obzirnosti.

Naravno je, da je vse to izzvalo velikanski odpor nemškega episkopata. Metodiju so očitali, da uči na tuji zemlji; zlasti Panonija se je smatrala kot last solnograške nadškofije.

Solnograd je pri tem pozabil, kako so se na podlagi Bonifacijevega in Rupertovega delovanja razvile bavarske škofije, ki so bile v metropolitanski zvezi mogunške škofije, in kako je apostolska stolica Solnograd izvzela ter ga povzdignila v metropolo. Enako so lahko nastopili razlogi za ustanovitev novih škofij in nove metropolitanske zveze v slovenskih pokrajinah. Solnograd o vsem tem ni hotel nič slišati in se je krčevito držal svojih »pravic«, ki so se pa opirale le na potrdila vladarjev, ne pa apostolske stolice, ki vendar po svoji naravi

ima pravico in celo dolžnost, uvesti in urediti nove cerkvene organizme, kjer se pokaže potreba.

Ko je Karol Veliki osvojil Avarom vzete zemlje, rimska stolica ni imela povoda, vmešavati se v te zadeve. Drugače je bilo sedaj, ko so bili ti kraji bolj ali manj že pokrščeni ter se je pokazala potreba novih škofij, katere le vladohlepni Solnograd ni uvidel.

Solnograd se je skliceval na to, da so njegovi duhovniki že 75 let delovali v Panoniji, torej se je solnograška oblast v tej zemlji že zaletila. Po tem principu se sploh nikjer iz okvira kake starejše škofije ne bi mogla izločiti kaka nova škofija. Nasproti Solnogradu je Rim celo pravilno poudarjal, da radi časovnih vojnih homatij — ob času barbarskih invazij — pravica do sremske nadškofije nikakor ni prešla na nemški episkopat. Zakon o zastarelosti po 100 letih velja le v rednih razmerah med kristjani, ne pa, če je vsled paganskih navalov oblast rimske cerkve bila kje za daljši ali krajši čas prekinjena.

Kakor delovanje nemških misijonarjev po Panoniji ni izviralo iz čistih krščanskih motivov, marveč iz političnih in osebnih, tako tudi cela argumentacija proti obnovitvi sremske škofije sloni le na ogorčenosti, da se je Solnogradu omejila njegova oblast.

Vse dokazovanje od strani Metodija je bilo zaman; odločila je kruta sila, Metodij je moral v triletno ječo.

Ivan VIII. se je krepko potegnil za Metodija, v nadi, da bo njegova nadškofija postala duhovni kvas za pokristjanjenje slovanskega vzhoda in bo nadomestila vlogo, ki jo je Karel Veliki namenil Solnogradu. Metodija je papež rešil iz ječe, a sedaj sledi tretji udarec: o d s t r a n i t e v K o c e l j a.

Ko je šlo za ustanovitev, oziroma obnovitev panonsko-sremske nadškofije, je Kocelj pošiljal poslanstva v Rim, kakor bi bil suveren vladar. To je nedvomno izzvalo pri Nemcih odpor, ki ga je še podžigal solnograški nadškof. Naravnost so mu zagrozili, da mu ne bo dobro, če sprejme iz ječe izpuščenega Metodija. Kmalu na to izgine Kocelj s pozorišča. Tisti »Karantanec«, ki se omenja v ponarejeni Arnulfovi listini l. 890. (Kos, II., št. 295), ne bo nihče drug, kakor Kocelj. Ime »Karantanec« nas ne sme motiti, čeravno je Kocelj vladal v Panoniji; Karantanec pomeni toliko kot Slovenca. Ko je Metodij bil izgnan iz Koceljeve zemlje, pravi izpisek iz »Con-

versie«: »a Karantanis partibus«. Kakega nemškega grofa bi listina ne imenovala Karantanca.

Ker sta Kocelj in njegov oče Pribina prvotno držala z Nemci, je Koceljeva žena najbrž bila Nemka, zato listina hvali njeno zvestobo in so ji bila puščena znatna posestva okoli Ptuja.

Novejši čas zastopa hrvaški zgodovinar Šišić mnenje, da je Kocelj padel v boju proti dalmatinskim Hrvatom okoli 876—877 kot poveljnik Karlmanovih čet. Konstantin Porfirogenit namreč poroča, da so dalmatinski Hrvati nekaj časa prenašali frankovsko gospodstvo, ko pa so le prekruto z njimi ravnali, so se dvignili. Franki so poslali proti njim veliko vojsko, a po sedemletnem vojevanju so nadvladali Hrvati in ubili celo frankovskega arhonta Kocelja (Geschichte der Kroaten I., 96—97 op.).

Vsi zgodovinarji so doslej to poročilo nanašali na Ljudevitovo dobo. Ako bi imel Šišić prav, potem bi trebalo zavzeti čisto drugo stališče tudi v zgodovini Metodijevega delovanja v zemlji panonskega kneza. S tem, da je Kocelj sprejel Metodija v svojo deželo in odstopil od solnograškega škofa ter se vedel kakor samostojen vladar, se pač ni prikupil Nemcem. Ko je bil Metodij izpuščen na svobodo, so mu naravnost zagrozili, da se mu ne bo dobro godilo, če zopet sprejme Metodija. Ali je mogoče misliti, da bi mu bili še potem celo poverili svojo vojsko proti Hrvatom? Potem bi bil moral na neki izreden način pokazati svojo lojalnost napram nemški državi. Potem bi se besede »fugatus a Karantanis partibus« (namreč Metodij) v izpisku iz »Conversie« morale umevati tako, da ga je Kocelj sam spodil iz svoje zemlje. Potem je pa čudno, da Žitje Met. celo molči o tem in o Kocelju govori zelo pohvalno.

Fragika Metodijevega delovanja med podonavskimi Slovenci bi bila potem še žalostnejša. Vsekako Koceljeva pomoč po l. 873. odpade. Kocelja je prav gotovo pustil na cedilu neznačajni Svetopolk, ko je l. 874. sklenil z Nemci mir. L. 880. govori papež Ivan VIII. v pismu na Svetopolka le o moravski in nitranski cerkvi, ne več o panonsko-sremski, ker Panonijo si je prisvojil že zopet Solnograd.

Pismo papeža Ivana VIII. l. 880. je naslovljeno le na Svetopolka, ko je šlo za ustanovitev novih škofij. Kocelj več ne pride v poštev. Jurisdikcijo čez Panonijo skuša sicer papež rešiti Metodiju s pismom kralju Karlmanu ok. l. 873. Uspeh

je bil gotovo negativen, ker v Ptuj u že l. 874. solnograški nadškof posveti cerkev, ki jo je dal postaviti grof Gozvin. Metodij je moral naravnost bežati iz Koceljeve zemlje na Moravsko (fugatus a Karantanis partibus intravit Moraviam).

Pa tudi na Moravskem je zadel na nepričakovane težave in ovire baš od tiste strani, od koder bi po pravici smel pričakovati najizdatnejšo podporo. Duhovniki latinsko-nemške stranke so spletkarili proti Metodiju in sumničili njegovo pravovernost, kar je za vsakega škofa najbolj občutljiva stran. Svetopolk je le prerad verjel vse te klevete proti Metodiju. Njegov zaupnik in svetovalec je bil italijanski duhovnik, Jan ez iz Benetk. Po tem je končno vse pritožbe proti Metodiju naznanil v Rim. Metodij je moral koncem l. 879. ali početkom 880. tretjič potovati v Rim, da se brani proti obdolžitvam. Na potu ga je spremljal Svetopolkov zaupnik Zemizižen; po današnji terminologiji bi rekli, da je Svetopolk Metodija postavil pod policijsko nadzorstvo. Z njim je poslal Svetopolk tudi zloglasnega Vihinga z željo, da mu ga papež posveti za škofa, kar se je tudi zgodilo. Radi spora med latinsko-nemško in Metodijevo slovensko cerkveno stranko je bil Svetopolk pripravljen, žrtvovati Metodija in proti njemu dvigniti Nemca Vihinga. Toda Metodij je v Rimu sijajno zmagal. Vrnil se je opravičen in potolažen. Njegovi oblasti kot nadškofu je papež izrečno podredil Vihinga. Papež je bil pripravljen, posvetiti še več škofov za Moravsko, druge bi pa potem posvečeval Metodij sam, ker morajo škofovskemu posvečenju prisostvovati trije škofje.

Veliki uspeh je bil nedvomno, da je papež Ivan VIII. l. 880. v opreki s teorijo o treh jezikih proglasil, da ne samo v treh, marveč v vseh jezikih moramo hvaliti Boga, ter izrečno potrdil rabo slovenščine pri sv. liturgiji s pristavkom, kakor je že prej Hadrijan II. določil, naj se (pri slovesnih mašah) poje evangelij najprej latinski, potem slovenski. S tem ni bilo okrnjeno ali omejeno pravo slovenščine, kakor se večkrat trdi. Že Snopek (List papeže Hadriana 26) je svoj čas opozoril na stari običaj, da se je ob slovesnih prilikah v Carigradu pel evangelij najprej v latinskem, potem v grškem jeziku, nasprotno pa v Rimu najprej v grškem, potem v latinskem jeziku. Še danes v Rimu pri slovesni papeževi maši poje diakon evangelij najprej v grškem jeziku, potem v latinskem, pa nihče ne bo

rekel, da je s tem morda latinski jezik zapostavljen. To je le taktičen izraz univerzalnosti cerkve Kristusove.

Pač pa pomeni občutno vrzel v rabi staroslovenščine dovoljenje, da si sme Svetopolk s svojimi »sodniki« (župani) dati peti sv. mašo v latinskem jeziku, če jim tako bolj ugaja. Tako je očitno želel Svetopolk in papež ni mogel biti bolj slovanski kakor slovanski knez sam!

Apostolska stolica je s svoje strani storila, kar je mogla,⁴ da se veličastna stavba narodne države in kulture podonavskih Slovenov postavi na trdna tla; trebalo je le, da bi slovanski oblastniki imeli toliko dalekovidnosti in državniškega smisla, da bi se započete delo z vso vnemo oprijeli, ga podpirali in nadaljevali. Glavni vzrok, da je delo Metodijevo na Moravi propadlo, je bil v tem, ker Svetopolk zanje ni imel smisla.

Naravnost sramotno vlogo igrata oba slovanska kneza v Podonavju, ko izgine Kocelj, Svetopolk in Braslav med Dravo in Savo. Ne samo, da je Svetopolk oviral Metodijevo delo, plenil je tudi prav po hunsko po slovenski zemlji in po l. 884. je najbrž vladal tudi čez Koceljevo zemljo do Drave; Braslav pa v zvezi z Arnulfom in Madjari pomaga rušiti moravsko državo in se kaže povsem vdanega nemškega vazala, dokler ne izgine v madjarskih navalih.

Značilna je naslednja črtica v legendi Metodijevi (pogl. XVI): Ko je došel o g r s k i kralj v podonavske kraje, je želel videti Metodija in govoriti z njim. Nekateri so odsvetovali nadškofu, da bi šel k barbarskemu poglavarju, češ, da ga bo mučil. Metodij je pa vendar šel in poglavar ga je sprejel zelo slovesno in z velikim veseljem ter ga odpustil zelo prijazno, z velikimi darovi in poljubi ter mu pri slovesu rekel: »Častitljivi oče, spominjaj se me vedno v svojih svetih molitvah!« Tako je ravnal z Metodijem paganski poglavar divjih Madjarov, dočim mu je neznačajni Svetopolk grenil življenje, kjer je le mogel, in komaj je Metodij zatisnil svoje trudne oči, je z brutalno silo izgnal njegove učence.

Čuden slučaj! Mogočna moravska država se v Podonavju ni mogla vzdržati, ravno tako ne Hrvatska, dočim je malo-

⁴ Dümmler, Geschichte des ostfränkischen Reiches II, 383 priznava, da se je papeška stolica pokazala povsod naklonjeno težnjam po svobodi slovanskih plemen ter je iztočno-frankovska država in cerkev doživela občuten poraz — ob Ciril-Methodovem delovanju.

številno madjarsko pleme, kot čisto tuj element med Slovani, obdržalo svojo oblast do današnjega dne. Kralj Štefan I., utemeljitelj madjarskega kraljestva in krščanske civilizacije med Madjari, se je poprijel tega, kar je nekdaž podcenjeval Svetopolk: organiziral je v svoji državi v zvezi z apostolsko stolico samostojno cerkveno organizacijo. Pri pokrščevanju Madjarov so imeli glavni delež slovanski duhovniki in liturgično terminologijo, ki sta jo dala Slovanom sv. brata, so si izposodili Madjari ter še do danes priča, kolike vrednosti je delo Cirila in Metodija, ki ga kratkovidni Svetopolk ni znal ceniti!

Komaj je Metodij zatisnil trudne oči, je navihani Vihing pohitel v Rim in v najtemnejših bojah predstavil rajnega Metodija, njegovo delovanje in njegove učence. Bilo mu je na tem, da on postane glava moravske cerkve in ne Gorazd, ki ga je umirajoči Metodij priporočil za svojega naslednika. Obdolžil je Metodija krivoverstva in prelomljene prisege, ker da se je bil Ivanu VIII. s prisego zavezal, da ne bo rabil slovenskega jezika pri sv. liturgiji, pa je to vendar storil, končno, da si je proti cerkvenim zakonom sam določil naslednika.

Istega leta, ko je umrl Metodij, je zasedel papeško stolico Štefan VI. (V. 885—891), ki je bil popolnoma pod vplivom nemške politike. Izvoljen je bil največ po vplivu cesarskega poslanika, pavijskega škofa, ter takoj po izvolitvi posvečen in kronan, ne da bi čakali cesarjevega odobrenja. Vsled tega je bil cesar Karol III. Debeli izpočetka nejevoljen, dokler mu niso pojasnili, da je to za pravo njegov kandidat. Zato se je papež varoval, s čemerkoli se zameriti cesarju. Za Vihingom pa je stal tudi Svetopolk, ki ni maral Metodijevih učencev. Štefan VI. je postal žrtev mistifikacije nemške in Svetopolkove politike. Razen tega je baš takrat v Carigradu Fotij stal na vrhuncu ter strastno napadal nauk rimske cerkve, zlasti o sv. Duhu. Na svojo stran je potegnil Bolgarijo, ž njim je držala latinska duhovščina po dalmatinskih mestih, ki so bila pod bizantinsko oblastjo, celo oglejski patrijarh Valbert je potegnil s Fotijem. V takih razmerah je bilo nemški diplomaciji lahko, papeža zastrašiti, da bo tudi Panonija in Moravska prešla v Fotijev razkol, če se ne razdere Metodijevo delo na Moravskem. Zlasti je to situacijo izkoristil Vihing v svoj prid.

Papež je poslal Svetopolku pismo, obenem pa posebno poslanstvo, ki bi naj uredilo moravske zadeve, Gorazdu je pa

prepovedal izvrševati službene funkcije, dokler ne pride v Rim in ga papež ne zasliši.

Nerešeno je tu vprašanje, je li bil Gorazd takrat že škof in če je bil, kdo ga je posvetil? Za posvetitev škofa je treba treh škofov, zato sta Metodij in Vihing bila posvečena v Rimu. Ko bi bile organizirane moravske škofije, bi nadaljnje škofo lahko posvečeval Metodij sam. Če je bil Gorazd že škof, je morda bil posvečen v Carigradu, ko se je Metodij zadnjič tam mudil.

Izid Vihingovih spletkarij je bil usoden za moravsko cerkev in državo, za slovansko liturgijo in Metodijeve učence. S potvorbo papeževega pisma se je Vihing vrnil za poglavarja moravske cerkve in obrnil proti Metodijevcem naredbe, ki jih je nekdanji Ivan VIII. izdal proti tistim, ki bi ne slušali Metodija. Raba slovenščine v službi božji je bila prepovedana in dovoljeno le, da duhovnik, ako je več slovenskemu jeziku, ljudstvu razlaga evangelij v tem jeziku. Stvar, ki se razume sama po sebi, se tukaj dovoljuje kot nekaka milost. Značilno dovolj za takratne razmere, v katerih so Slovani živeli pod nemško nadoblastjo! Pa še tu sta dve klavzuli: 1. če se najde kdo, ki je dovolj več slovenskemu jeziku (si aliquis Sclavorum lingua tam doctus invenitur...); 2. le za preprosto ljudstvo, ki ne razume latinskega (ali nemškega) jezika. Nemcem ni bilo težavno izogniti se tem klavzulam; da bi se učili slovenskega jezika, se jim ni zdelo vredno, skrbeli so rajši za to, da je ljudstvo kolikor toliko razumelo njih; »višji« sloji so pa itak smatrali za nečastno, da bi se jim pridigovalo v istem jeziku kakor neukim masam.

S tem, da je slovansko pridigovanje dovoljeno in priporočeno le za tiste, ki ne razumejo (*qui non intelligunt*) in za spodbujo preprostega in neukega ljudstva (*simplicis populi et non intelligentis*), je slovenski jezik a priori označen kot inferioren. To je očitno sugerirano od Vihinga in Svetopolkove okolice, saj je že za časa Metodijevega hotel za sebe in svoje velikaše latinsko službo božjo, ker se mu je slovenska zdela prenizka. S tem principom so bila germanizaciji na stežaj odprta vrata. Kdor se je le količkaj čutil gmotno ali intelektualno »višjega«, je preziral slovenski jezik kot jezik najnižje ljudske plasti. Ta miselnost se je med Nemci zasidrala do današnjega dne. Slovenščina jim je bila idiom hlapcev in dekel, ko imajo opravka pri živini, niso pa mogli pojmiti, kako bi

omikanec mogel ta jezik govoriti in ceniti ter slovenski misliti. To Svetopolkovo naziranje o domačem jeziku je psihološki ključ za umevanje odmetništva in germanizacije.

Ni bilo dovolj, da je Vihing očrnil Metodijevo stranko v Rimu, oklevetal jih je tudi pred Svetopolkom, da so državi nevarni, in kratkovidnemu polbarbaru je kleveta dobro došla. Kdor ni hotel potegniti s »frankovsko stranko«, je bil kaznovan, mučen ali celo židom prodan. Glavni učenci Metodijevi, Gorazd, Klement, Lovrenc, Naum, Angelar i. dr. so bili najprej vrženi v ječo, potem je bilo nad njimi izrečeno »večno prognanstvo« in so jih z vojaško silo, vsakega v drugo smer, odpravili na mejo in spodili iz države.

To je tragični konec Metodijevega dela. Svetopolk sam je še s svojimi očmi moral gledati posledice svoje kratkovidne politike, a bilo je prepozno. Samostojnost moravske cerkve je bila pokopana; on sam je bil njen grobokop! Ko njegov sin Mojmir zbira zadnje sile v bran proti Nemcem in Madjarom, se obrača za pomoč v Rim na papeža Ivana IX. (898—900) in nujno prosi, naj papež obnovi panonsko-moravsko samostalno metropolijo, ki jo je njegov oče tako lahkomisljeno zapravil. Papež je poslal na Moravsko nekega Ivana kot nadškofa, Benedikta in Danijela pa kot škofa. Kakšne narodnosti so bili ti možje, ni povedano nikjer; najbrž so bili Italijani, da bi kot »neutralci« posredovali med slovansko in nemško stranko. Pa tudi proti temu so prosvedovali (900) nemški škofje in prav ta protest odkriva zelo nizkotno stališče takratnega nemškega episkopata. Oglasil se je celo sam nemški primas, nadškof v Mogunciji. Njegov prednik je molčal, ko je Rim izločil iz njegovega področja Solnohrad, ko gre za Slovane, pa Moguncija ugovarja.

Iz dotičnega pisma na papeža stopa pred oči v celi nagoti pravi povod nemškega odpora proti samostojnosti slovanske podonavske cerkve: to je izguba dohodkov iz te velike pokrajine (*tributum substantiae saecularis*) in pa pohlep za gospostvom nad Slovani: »sive velint sive nolint, regno nostro subacti erunt« — radi ali neradi bodo podvrženi našemu kraljestvu.

III

Umolknila je staroslovenščina v cerkvah zapadnih Slovanov, nadomestila jo je latinščina. V danih razmerah je bila to še sreča. Ko bi si bili Nemci usvojili Metodijevo stališče

glede liturgičnega jezika in uvedli svojo nemščino, potem bi bila germanizacija še hujša. Zabavljanje čez »latinizacijo« je neosnovano. Zgodovina evropskih narodov kaže, da so tisti narodi, pri katerih je bila latinščina liturgičen jezik, prav zgodaj dobili svoje narodno slovstvo, dočim je cerkvena slovenščina pri Rusih in Srbih dolgo zadrževala razvoj živega narodnega jezika.

Da se zlasti pri nas Slovencih jedva dobe sledovi slovenske pismenosti v predluteranski dobi, temu ni razlog latinščina, marveč čisto posebne politične in kulturne razmere. Tja do ustanovitve ljubljanske škofije nimamo na slovenskih tleh nobene škofije, samostani so bili večinoma združeni v tuje-roodne provincije in v njih so bili večinoma tujci. V naših malih, polkmetskih mestih je vladala v javnosti nemščina, kmet, edini varih slovenskega življa, je bil tlačan in nepismen. Vrh tega smo bili razdeljeni v italijansko, nemško in madjarsko kulturno in politično sfero ter smo povsod tvorili neznatno manjšino. Za koga bi se tedaj naj pisale knjige? Poleg tega ista miselnost v nemških cerkvenih krogih napram rabi slovenskega jezika v knjigi, s katero sta se morala boriti Ciril in Metodij!

Idealne in moralne vrednote imajo večjo trajnost kakor sirova zunanja sila. Krščanstvo in civilizacija na podlagi naše narodne individualnosti, to je dragocena dediščina, ki sta nam jo zapustila sv. solunska brata. Svetopolk tega ni znal ceniti! Ima pa Svetopolk do danes svoje naslednike. Znamenje plitvosti, površnosti in kratkovidnosti je, kako se zlorabita imeni sv. apostolov. Pravoslavni bratje mnogokrat s cirilo-metodijsko zgodovino pobijajo primat.

Med našo in Ciril-Metodovo dobo so dolga stoletja nagromadila cele gore predsodkov in nesporazumov. Objektivni in pravični presojevalec se mora dvigniti nad vse to, kar seveda ni baš lahka stvar. Zamisliti se treba v takratne razmere in ne po sedanji mentaliteti presoјati dogodke 9. stoletja. Ob času, ko stopita sv. brata na naša tla, se že na obzorju kažejo konture usodepolnega razkola med Iztokom in Zapadom, vendar takrat živeči ljudje niso mogli slutiti, kaj se bo iz tega izcimilo, ker verski prepiri in razkoli so bili nekaj običajnega v bizantinskem cesarstvu, pa so se kakor oblaki sčasoma raztepli in izginili.

Dejstvo je, ki ga nobeni predsodki ne morejo odstraniti, da Ciril in Metodij z velikim spoštovanjem govorita o »apostoliku«, da je Metodiju dal misijo in škofovski red papež. Neznanstveno in žaljivo je, kar a priori in pavšalno priznavanje primata označevati kot »robovanje«, kakor bi bili Francozi, Angleži, Nemci itd. sami »robovi«!

Neznanstveno je, kar a priori prezirati svetovno-zgodovinski, religiozni in moralni pomen primata. Najsijajnejše točke naše jugoslovanske zgodovine in kronanja prvih kraljev so v zvezi z rimskimi papeži.

Še huje zlorabi časten spomin sv. apostolov tisto kaotično, samo »tostransko« svetovno naziranje, ki si nadeva bobneč, pa v sebi protisloven naziv »svobodomiseltva«. Kako je mogoče govoriti o »svobodnem mišljenju«, če se v vesoljstvu vse vrši edino po nujnih mehaničnih zakonih materialnih sil? Cirilu in Metodiju je bilo krščanstvo jako resna stvar. S čim hočete nadomestiti vrednote, ki jih vsebuje krščanstvo?

Kaj je torej pozitivna vsebina cirilo-metodijske ideje?

Odgovor na to daje 1. prošnja Rastislavova na bizantinskega carja, naj pošlje Slovenom škofa in učitelja, ki bi jih v njihovem jeziku učil pravo vero. S tem je izraženo to, kar je za vsak narod najdražje: narodna individualnost, požlahtnjena in dvignjena z životvornim krščanstvom.

2. V delovanju Cirila in Metodija se javlja čudovit, naravnost idealen in pristno krščanski demokratizem, pred katerim je moderni »demokratizem« le medla senca. Ta demokratizem korenini v univerzalni ideji Kristusa, spasitelja vsega človeštva, in v njegovem naročilu: »Učite vse narode...« (Mat. 28, 19). Ta demokratizem lepo poudarja car Mihael v svoji poslanici Rastislavu, ki jo je poslal s sv. bratoma: Bog hoče, da vsakdo pride do spoznanja resnice ter se dvigne na višje (moralno) dostojanstvo, ali kakor pravi staroslovenski tekst: »na bolši se čin' s'težal'«. »Mi Sloveni«, pravi Žitje Metodijevo (pogl. 5) »smo preprosti ljudje« (prosta čed') in ni človeka, ki bi nas učil po resnici in nam podal umevanje sv. pisma.

In vendar so bili takrat Sloveni po Moraviji in Panoniji vsaj po večini že pokrščeni! Toda velika je razlika v delovanju v misijonskem kakor tudi v drugih poklicih. Pred vsem treba izločiti tisto kategorijo delavcev, katere Kristus sam označuje

kot »najemnike« in o katerih pravi apostol Pavel, da iščejo le svoje (Fil. 2, 21). Ostane še druga kategorija »legalnih« delavcev, ki se jim ne more očitati zanikarnost; izpolnjujejo, »kar velewa jim stan«, da govorimo s pesnikom, a tudi samo to. Poleg njih je tretja kategorija, kjer se z legalnim izpolnjevanjem dolžnosti družijo tudi čustvena stran, vnema in ljubezen do dela in človeštva, to so delavci, ki se drže načela: »Kar more, to mož je storiti dolžan«.

Nedvomno je med Nemci bilo dovolj delavcev prve in druge vrste, ne pa tretje, odtod tožba, da se za Slovence nihče ni brigal.

Ljudstvo je bilo pokristjanjeno, župni sistem izveden, novi verniki podrejeni pasovski in solnograški škofiji, župnemu sistemu se je pridružil fevdalni, ki je ustvaril socialno organizacijo. Višje sloje je obliznila nemško-latinska kultura, masa ljudstva pa naj plačuje davek, daje desetino ter se drži svoje graščinske gosposke in župne cerkve! V legalnem oziru je s tem stvar opravljena in ob tej »legalnosti« lahko ljudstvo tiči na isti stopnji skozi stoletja. Na ta način nastaneta dve kasti, kasta »višjih slojev« in kasta mas.

V grški omiki visoko izobražena brata Ciril in Metodij se nista pomišljala, stopiti navzdol do neuke mase, učiti jo v razumljivem jeziku in skušati, moralčno dvigniti malega človeka, »ut maiorem dignitatem attingat«, kakor pravi latinski tekst Cirilovega žitja (pogl. 14). Svojo modrost bi bila lahko prodajala mirno v Carigradu, in ko sta enkrat nastopila misijonsko službo med Slovenci, bi bila tudi legalno zadostila svojemu poklicu in si prihranila marsikatero neprijetnost, ko bi se bila postavila na stran Svetopolka in njegovih veljakov, ki jim je slovenščina bila prenizka.

Na poti »legalne« pastoračije je naše ljudstvo prišlo skozi stoletja v oni intelektualni in moralni položaj, v katerem ga je našel v 19. stoletju Slomšek. Ni samo slučaj ali narodnostno navdušenje, da je Slomšek obrnil oči na Cirila in Metodija ter za časa najhujšega absolutizma imel pogum, ustanoviti bratovščino sv. Cirila in Metodija. Razlogi so globlji; med Slomškovim in Ciril-Metodovim delovanjem je neka znotranja sorodnost. Oni globoki smisel za podvig množice na podlagi materinskega jezika, to je skupno Cirilu-Metodiju in Slomšku. To je oni širokopotezni demokratizem, ki je na

socialnem polju bil pozneje podnet delovanju dr. Kreka. Ta ideja je bila povod, da se slovenska duhovščina v dobi narodnostne probuje ni postavila na stran vladajoče struje, kar bi ji nedvomno bilo doneslo znatnih gmotnih dobičkov in milost vlade, postavila se je v ogromni večini na stran »proste čedi«, zato imamo Slovenci med duhovniki toliko število kulturnih in socialnih delavcev.

Ta plemeniti demokratizem v spominu na Cirila-Metodija naj nikdar ne otemni med našim razumništvom, predvsem duhovskim!

3. Tok svetovne zgodovine je nas Slované razklal med iztočni in zapadni svet. Nismo mi ustvarili razkola, napravili so ga Grki, pomagali so jim Nemci, deloma tudi Italijani. V svojo škodo smo razcepljeni, a vsi upiramo oči v sveta naša verovestnika, njuno ime nas združuje. Komur je sploh krščanstvo resna stvar, naj bo katoličan ali pravoslavni, to mora priznati, da sovraštvo in razpor ne izvirata iz krščanstva, to je krščanstvu tuj in nasproten plevel. Le medsebojno zblíževanje, razumevanje in spoštovanje odgovarja cirilo-metodijski ideji, nasprotno nam je bilo in nam bo v škodo.

4. Nemški imperijalizem in kratkovidnost na slovanski strani, to je bila skala, ob kateri se je razbilo veleumno zamišljeno delo solunskih bratov.

Naravnost ogabne orgije uganja v 9. stoletju nemški imperializem in potegne v svojo službo celo najvišjo duhovno oblast. Bili so pač to polbarbarski časi, ko je odločevala navadno železna pest. Žal, da ob 1100 letnici Cirilovega rojstva na svoje oči gledamo, kako se uresničuje znani izrek starozakonskega modrijana: »Nič ni novega pod solncem.« Kulturni toplomer se je med tem silno dvignil, narodi so se civilizovali, svetovni promet jih je zblížal, a egoistični, tesnogradni nacionalni imperializem uganja še hujše orgije kakor v 9. stoletju. Svetovna vojna je nemški imperializem nekoliko potisnila v ozadje, zato se je pa tem bolj razpasel italijanski, ki brezstidno obnavlja staro pagansko devizo: tu svobodni rimski (italijanski) državljani, tu barbar in suženj!

Stari imperializem je cerkvi neizmerno škodoval, od novega ji preti večja nevarnost, kakor ob času arijanstva in luteranstva. Italijanski imperializem prav nič ne prikriva, da hoče vrhovno cerkveno oblast, svetovni pomen primata, izko-

ristiti za svoje cezaristične cilje. In to bi bila v svetišču božjem najhujša »abominatio desolationis« preroka Danijela (9, 27). To »gnusobo razdejanja« je naš blagopokojni dr. Mahnič v neki spomenici označil s pregnantnimi besedami, da s paganskim imperializmom zadojeni italijanski duhovniki med slovansko čredo »non praedicant Christum, sed Italiam!«

Nad takim imperializmom je že sv. Avgustin izrekel ostro obsodbo: »...sosedne mirne narode zatirati iz same vladohlepnosti je veliko lupeštvo«.⁵

⁵ De Civitate Dei 1. IV, c. 6: »Inferre autem bella finitimis et in cetera inde procedere ac populos sibi non molestos sola regni cupiditate conterere et subdere quid aliud quam grande latrocinium est?«

K ZGODOVINI KATOLIŠKEGA DIJAŠKEGA GIBANJA MED SLOVENCİ.

Dr. Kajetan Gantar — Ljubljana.

Podati hočem nekoliko stvari iz prvih časov katoliškega dijaškega gibanja med Slovenci. Pri tem nočem ponavljati onih dejstev, ki so jih objavili že drugi zgodovinarji tega pokreta¹, omejiti se hočem na stvari, ki so jih ti zgodovinarji prezrli.

V dobi, ko so se slovenski bogoslovci že pridno vadili v pisateljstvu in zalagali s svojimi spisi razne zbornike in časopise — ali kakor pravi Rado Bednařik²: »bogoslovna društva bogatijo s svojim delovanjem slovensko književnost« —, je slovenska akademična mladina vedno bolj nazadovala in se omejevala v prvi vrsti na prirejanje raznih veselic in zabav. Ta akademična mladina nima za seboj take preteklosti, kakor njeni predniki, ki so ustanavljali prva slovenska akademična društva in s svojim delovanjem v literaturi določali smer do tedaj revnemu slovenskemu slovstvu.

¹ Karel Capuder v spominski knjigi »Danice« ob njeni desetletnici, izšla kot »Zora« X. št. 4—5. — Dr. Ignacij Malnerič v »Jubileju«, spominski knjigi »Zarje« ob desetletnici, izšla kot »Zora« XVII. št. 9—10. — Rado Bednařik: Zgodovinski obris kat. dijaškega gibanja v Sloveniji. »Križ na gori« I. letnik.

² R. Bedn. I. c. str. 18. — Med mariborskimi bogoslovci je že leta 1870. ustanovil literarno društvo poznejši škof Mihael Napotnik, med ljubljanskimi pa leta 1881. Fr. Lampe Cirilsko društvo za pisateljske vaje.

Slovenska akademična mladina je v drugi polovici preteklega stoletja studirala na Dunaju in v Gradcu, v drugi polovici 60ih let, posebno pa proti koncu stoletja, ko so postale razmere v teh dveh mestih vsled prenapetih narodnostnih razmer nevzdržljive, so se začeli nekateri obračati tudi v Prago³.

Ko je zmagal proti koncu 60ih let v Avstriji liberalizem in so dobili nenemški narodi nekaj pravic — največ na papirju — med temi tudi pravico združevanja, so ustanovili slovenski akademiki, ki so studirali na Dunaju, akademično društvo »Slovenijo«. Ustanovni dan tega društva je bil 26. maja 1869. Tek časa je zahteval, da je bilo to društvo liberalnega ustroja. Že na »II. studentovskem taboru« 1869. je imelo priti na dnevni red vprašanje: »Ali je vpliv duhovščine na slovensko politiko i literaturo narodu koristen ali ne?« To se je pa pozneje na zahtevo nekaterih opustilo. Na zborovanju je bila sprejeta le resolucija, ki jo je predlagal phil. Šuklje in ki se glasi: »Po posameznih vseučiliščih, kjer studirajo Slovenci, naj se napravijo akademična društva na podlagi jednega — svobodomiselnega programa.«⁴

Slovenska akademična mladina, ki je studirala v teh letih, je povzročila prvi slovenski kulturni boj, ker je bila čisto svobodomiselno orientirana. Na Dunaju so poslušali predavanja darvinističnih profesorjev⁵.

Združevati so se začeli v tej dobi tudi graški akademiki. Leta 1865. je bila v Gradcu ustanovljena »Slovanska Beseda«, katere člani so bili tudi dijaki⁶. Dne 3. decembra 1869. je pa bilo ustanovljeno tehniško društvo »Vendija«⁷, ki je obstajalo samo do leta 1875., ko ga je vlada razpustila⁸. O članih tega društva vemo, da so bili svobodomiselnega mišljenja⁹. Na mesto razpuščene »Vendije« je stopilo leta 1875. akademično društvo

³ Dr. Iv. Prijatelj: »Mladoslovenci« in »Mlada Evropa«. Ljublj. Zvon 1924 str. 83.

⁴ Janko Vencajz, Spomenica »Slovenije« str. 52.

⁵ Prijatelj, l. c. str. 85.

⁶ Prijatelj, Janko Kersnik, njega delo in doba I. str. 168.

⁷ Dr. J. A. Glonar, Iz Poznikovega dijaškega kroga. Veda I. str. 343.

⁸ Glonar, l. c. str. 349.

⁹ Glonar, l. c. str. 352: »Vendijanci so se pripravljali na kulturni boj, ki je med konservativci in liberalci ravno v teh letih prvič dosegel svoj višek.«

»Triglav«¹⁰, ki je združevalo pod svojim okriljem vse graško slovensko dijaštvo. O kaki dijaški organizaciji na katoliški podlagi v tej dobi ne vemo ničesar. Po končanem prvem kulturnem boju so gojila ta društva izključno narodno zavest in družabnost.

Že v začetku osemdesetih let so se začeli oglašati duhovi, ki niso bili zadovoljni samo z društvi na narodni podlagi. Zgled jim je dala tujina. Proti rastočemu vplivu so se začeli organizirati akademiki na katoliški podlagi, ker so upali, da bo s tem najprej strt liberalizem.

Prva katoliška akademična društva so nastala v Švici že pred letom 1848. Leta 1841. je bilo ustanovljeno »Švicarsko dijaško društvo«, ki ga je rodil odpor proti delovanju dr. Davida Straussa, znanega pisatelja knjig o Jezusu Kristusu. Leta 1848. so bila taka društva že tudi na Bavarskem¹¹. Živahno življenje se je vzbudilo v sedemdesetih letih. Ko so leta 1877. imeli dunajski katoliški akademiki neko zborovanje, so jim poslala svoj pozdrav naslednja katoliška akademična društva: »Vinfridia« iz Vratislave (Breslau), »Frankonia« iz Strassburga, »Vinfridia« iz Göttingena, »Germania« iz Münstra, »Tirolia« iz Inomosta in »Otonia« iz Münchena¹². Naslednje leto je Jeran zopet poročal o zborovanju »katoliških študentov« v Münchenu, kjer je bilo navzočih okrog 600 akademikov. »Le-ti serčni junaki« — pravi Jeran v svojem poročilu — »so vse hvale vredni, ker poleg darú učenosti, katero si na vseučiliščih prizadevajo pridobiti, razodevajo tudi dar serčnosti, po kateri spoznavajo vsa načela katoliške vere, močnodušnosti, ktere se ravno pri šolski mladini tako rada pogreša.«¹³ Zanimivo je, da Jeran v prvih poročilih o gibanju kat. akad. mladine med Nemci ni priporočal nikdar slovenskim akademikom, da bi tudi oni ustanovili kako podobno organizacijo.

¹⁰ Jubilej str. 11.

¹¹ O tem poroča v »Zori« V. (1899) Iv. Šinkovic v članku »Socijalni pomen katoliških akademičnih društev« str. 23—29, po »Akademische Blätter« 1893, kjer neki J. B. Steinberg poroča o postanku kat. akad. društev. Zadnje revije v Ljubljani nisem dobil na razpolago.

¹² Zgodnja Danica 1877 str. 389. Bilo je to, kakor sodim, zborovanje članov kat. akad. društva »Austria«, ki je bilo prvo kot tako ustanovljeno začetkom leta 1877 (Slov. 1897 št. 9 poroča, da je »Austria« praznovala 2 letnico svojega obstoja.)

¹³ Zgod. Danica 1878 str. 285—286.

Na Dunaju je bilo leta 1883. ustanovljeno drugo katoliško akademično društvo »Norica«¹⁴.

Leta 1882. čujemo prvo pritožbo o slovenskih akademikih na Dunaju. V »Slovincu« je izšel dopis, kjer se neki anonimen dopisnik pritožuje čez literarni klub v »Sloveniji«, hvali pa društvo samo. »Enako žalibog! ne moremo reči o literarnem društvu, zakaj tam so velikokrat stihii kaka kislina in neslana zaljubljena pesem ali pa kaka pregrešna novelica. Ti ljudje poznajo samo grešno ženstvo, Marije M. B., krščanskih svetih devic pa ne.«¹⁵ Takrat je bil predsednik »Slovenije« R. Pukl, ki ga stavi dopisnik za zgled katoliškega dijakaa. Kmalu na to je izšel v »Slovincu« drug dopis, kjer poroča isti dopisnik, da so se razmere izboljšale tudi v »literarnem društvu«¹⁶.

Prvič se je jasno izrazila želja, da bi tudi slovenski akademiki osnovali kat. akad. društvo, leta 1884. Oglašila sta se »Zgodnja Danica« in »Slovenec«. Jeran sicer še ni izrazil natančno, kaj želi, toda iz vseh njegovih dolgih stavkov zveni želja po dijaški organizaciji na katoliški podlagi. Pisal je, da obstoji na Nemškem že cela vrsta katoliških dijaških organizacij, ki morajo skrbeti za razširjanje katoliške ideje po Nemčiji. Nato se vprašuje Jeran, kako je s to stvarjo pri Slovanih. »Obernimo to na Slovane. Je li kaj enacega s katoliškim programom? V Zagrebu, v Pragi, na Dunaju, v Olomovcu, v Gradcu? Kakošni pridejo mnogi mladeniči nazaj iz Dunaja, iz Gradca itd., oziroma na svojo vero, na katoličanstvo? Česa sme cerkev od njih pričakovati za prihodnost? — In kako je po nižjih učiliščih, po gimnazijah, pedagogijah, realkah? Ali ni morebiti vse preveč mlačnosti, malomarnosti, tudi marsikaj brezverstva, pa zmeraj manj dejanskega katoličanstva? Živa je potreba misliti na pomočke, da se poživlja katoliški občutek, verno življenje.« Jeran svetuje končno, naj bi se razširjalo med malimi sv. Detinstvo, med večjimi pa Alojzijevo pobožnost¹⁷.

V »Slovincu« pa čitamo to leto poročilo, da pripravljajo češki katoliški akademiki posebno društvo, in zraven vpra-

¹⁴ Zora II. (1896) str. 66 poroča, da je »Norica« praznovala 13 letnico svojega obstoja.

¹⁵ Slov. 1882 št. 127. V literarnem društvu v »Sloveniji« so se v šolskem letu 1881./82. udeleževali med drugimi A. Hudovernik, D. Majaron, A. Franko, J. Škofic. Spomenica »Slovenije« str. 133.

¹⁶ Slov. 1882 št. 132.

¹⁷ Zgod. Danica 1884 str. 157—158.

šanje: »Kdaj bomo pa mi mogli poročati veselo vest, da so tudi kateri slovenski vseučiliščniki udje kakega katoliškega akademičnega društva?«¹⁸

Naslednja vest, ki se peča s tem vprašanjem je prišla tudi še to leto na svetlo v »Slovincu«. Dotično priporočilo se glasi: »Ako se bodo naši vseučiliščniki jeli vpisavati v katoliška društva, namesto, da bi bili sami nase navezani, ali bi bili udje društev, ki so ustanovljena s a m o n a n a r o d n o s t n i p o d l a g i, potem bo tudi verska mlačnost v izobraženih stanovih jela pojemat.«¹⁸

Od tega časa ni več zamrla ideja kat. slov. akad. društva, temveč je stopala enkrat bolj živo, drugič zopet bolj tiho v ospredje.

Leta 1885. čitamo v »Slovincu« željo, naj bi bili slovenski akademiki člani nemške »Austrije«. »Za zdaj bi nas veselilo, ko bi mogli poročati, da je le kateri Slovenec ud katoliške 'Avstrije'. Prepričani smo namreč, da društva, če tudi osnovana na narodni podlagi, katerih pa ne prešinja verski duh, ravno toliko veljajo, kakor narodnost brez vere ali pa še proti veri.«²⁰

»Slovenčeva« želja se je kmalu izpolnila. V naslednjih letih so že postali nekateri slovenski akademiki člani katoliške »Austrije«, o čemer bo pa govor pozneje.

Leta 1886. se je oglasil v »Slovincu« iz Dunaja neki —a— nensis, ki je v svojem dopisu tožil o tedanji visoki šoli, ki da je postala že popolnoma brezverska, česar so v največji meri krivi razni obrezani in neobrezani židovski profesorji. Iz tega dopisa izvemo tudi prvič, da se je slovenskih akademikov začela oprijemati slabost nemških buršev — dueliranje. Dopisnik svetuje slovenskim akademikom, da bi se vpisovali v katoliško »Austrijo«, katera potrebne tudi gmotno podpira. Dopisnik pravi nadalje, da se Slovenci zato nočejo vpisovati v »Austrijo«, ker mora biti društvo polnoštevilno zastopano pri procesiji sv. Rešnjega Telesa. Tu tudi izvemo, da je bil že en

¹⁸ Slov. 1884 št. 126.

¹⁹ Slov. 1884 št. 227.

²⁰ Slov. 1885 št. 29. »Slovenec« na tem mestu zopet poroča, da pripravljajo češki katoliški akademiki svoje posebno društvo. Morali so biti to nemški akademiki v Pragi, ker Čehi so prišli v tem oziru šele za Slovenci.

Slovenec član »Avstrije«, če jih ni bilo več. Ta — dopisnik ga imenuje g. P.²¹ — je bil takrat tajnik »Austrije«, »toraj se že bolj domače čutimo,« je vzkliknil na koncu svojega dopisa²².

Naslednje leto, t. j. 1887, čujemo zopet dva glasova o življenju slovenskega dijaštva. Oba mu delata čast. Že iz omenjenega dopisa je razvidno, da so se oprijemali slovenski akademiki slabe in grde razvade nemških buršev — dueliranja. Graški rektor je moral svariti nemške burše s posebnim razglasom, naj opuste to grdo navado²³, v »Slovincu« je pa izšel dopis, ki hvali slovenske akademike, ker ne posnemajo v vsem slabem svojih nemških tovarišev²⁴. Poleti istega leta so pa napravili slovenski abiturijentje veselico v Št. Juriju ob južni železnici. »Slovenec« je bil s to veselico prav zadovoljen. Kot slavnostni govornik je nastopil abiturijent Jakob Žmavc, »ki je dijakom prav toplo priporočal, naj svojo omiko nadaljujejo in dovršijo na edino pravi podlagi krščanstva«²⁵.

Da bi se organizirali slovenski dijaki v kat. akad. društvu »Austriji«, je priporočal abiturijentom goriške gimnazije profesor verouka Andrej Marušič. Vnela se je debata med »Slovenskim Narodom« in »Slovincem«, katero društvo je bolj rimsko-katoliško, »Slovenija« ali »Austria«, V »Slovenskem

²¹ Ta P. je bil najbrž Karel Pogačar, nečak bivšega ljubljanskega škofa. Drugi Slovenci, ki so bili člani »Austrije«: dr. Ivan Šusteršič in dr. Viljem Schweitzer. Pri vseh teh je treba postaviti vprašaj. O vseh teh mi je pred leti povedal g. dr. J. Mantuani. Člana »Austrije« sta pa bila dr. Fr. Pavletič in dr. Alojzij Franko, kar mi je povedal g. dr. Anton Breclj. Obema gospodoma se za informacije najlepše zahvaljujem. O Pavletiču je pisala »Vesna« III. str. 258—260, da je bil celo predsednik »Norike«, kar pa ne vem, če odgovarja resnici.

²² Slov. 1886 št. 53. — Slov. 1886 št. 54 je objavil dopis iz Notranjske, ki hvali prejšnji dopis.

²³ Dotični razglas je izdal rektor graške univerze na nemško dijaštvo 2. julija 1887. Slov. 1887 št. 151 prinaša razglas na uvodnem mestu.

²⁴ Slov. 1887 št. 150. (Čast slovenskim velikošolcem graškim!) Dopis pravi med drugim: »Zakaj pa,« bo morda kdo vprašal. »Zato, ker so pametni mladenči, ki ne ljubijo razprskanih in zaflikanih obrazov, po kakoršnih »burša« že od daleč spoznaš. S kratka, slovenski velikošolci se tudi v Gradcu bolj za knjige brigajo, kakor pa za dvo boje.« Na to pravi »Slovenec«, da meri rektorjev razglas samo »An die deutsche Studentenschaft«.

²⁵ Slov. 1887 št. 193.

Narodu« se je oglasil »Star Slovenjan« — tako se je sam podpisal — in zagovarjal »Slovenijo«²⁶. Pisal je: »Ako misli g. profesor, da stoji 'Slovenija' nekako sovražno nasproti katolištvu in katoliškemu duhovništvu posebej, naj ga opozorim na to, da skrbi baš 'Slovenija' zato, da se služijo na Dunaji maše zadušnice za umrlimi slovenskimi velikani in rodoljubi, kakor za Raičem, Einspielerjem itd., dasi to po pravilih niti namen niti sredstvo društva ni. Da je 'Slovenija' naprednemu in rodoljubnemu duhovništvu jako naklonjena, vidi se iz tega, da je bil pokojni Raič največji ljubljenelec 'Slovenije', da se ime Gregorčič v društvu vselej s spoštovanjem imenuje, da se je društvo udeležilo pogreba Einspielerjevega, slavnosti Strossmayerjeve.« Dalje našteva dopisnik še druge stvari, iz katerih se razvidi, da 'Slovenija' katoliški stvari ni nasprotna. O »Austriji« pa pravi »Star Slovenjan«, da se prav nič ne loči od ostalih nemških burševskih društev. Dopis konča s pozivom: »Oni profesorji, katerim je res kaj za blagor slovenske mladine in slovenskega naroda, naj bi najtopleje svojim učencem priporočali ono društvo, katero je — in to smelo trdim — najbolj rimsko-katoliško mej vsemi akad. društvi na Dunaji. Gotovo bode to tudi g. prof. Marušič storil, ko bo bolje poučen v tej zadevi, in jaz z veseljem pričakujem, da bode 'Slovenija' že v bodočem letu po Marušičevem priporočilu prav mnogo novih dijakov mej svoje člane uvrstiti zamogla.«

Temu »Staremu Slovenjanu« je odgovoril v »Slovincu«²⁷ neki »Austrian«, — sodim, da je bil to Viljem Schweitzer²⁸. Po njegovem mnenju je »Austria« popolnoma mednarodno društvo, »katerega je prvi namen gojiti in krepiti katoliško zavest v mladih srcih dijaštva.« Pisec nadaljuje: »V tem društvu žive prav mirno mej seboj Čehi, Slovenci, Poljaki, Nemci, Italijani, Madjari in Rumunci; prepira radi narodnosti v njem še ni bilo.« Pisec tudi pravi, da mu je znano, da so bili »Austriani« zajedno vrli »Slovenjani«. Nato govori o »Slo-

²⁶ Slov. Narod 1889 št. 150.

²⁷ Slov. 1889 št. 157; tudi v »Zgod. Danici« 1889 str. 230—231.

²⁸ Na zborovi seji »Slovenije« je rekel Schweitzer, da nima odbor ničesar opraviti s tem dopisom, ker to je bila navadna polemika. (12. okt. 1889.) To vest sem povzel po takratnem zapisniku zborovih sej »Slovenije«, ki se nahaja sedaj v akad. društvu »Jadran« v Ljubljani, od koder mi ga je pred leti preskrbel g. Pavle Kalan, za kar mu izrekam na tem mestu zahvalo.

veniji«. »Slovenija« — pravi — »bila je nekaj res središče duševnega življenja Slovencev na Dunaji. Pripravljali so se dijaki resno na delo za narod, a pri tem so si tudi še vedno ohranili ono versko prepričanje, katero jim je navdihnila slovenska mati in katero je vedno bilo pravi značaj slovenskega dijaka. Takrat živela je »Austrija« s »Slovenijo« v ozki prijateljski zvezi²⁹. A nesrečni pseudoliberalizem okužil je tudi mlade slovenske dijake prišedše na Dunaj. »Slovenijani« so se vedno odtegovali »Austriji« in slednjič so se pričeli posmehovati onemu, ki se je upal javno povedati, da je katoličan, ter ni hotel trobiti z onimi v rog, ki so pomilovali take nazadnjaške »finsterlinge«. »Slovenčev« dopisnik se ne strinja s prof. Marušičem v tem, da bi ne vstopali slovenski dijaki v »Slovenijo«. Nasprotno, naj se je oklenejo ter naj skušajo z besedo in dejanjem čistiti v njej oni duh, ki tako rad v podobi ateizma obda dijaka, čutečega se naenkrat prostega gimnazijskih spon.« Svoj dopis konča z besedami: »Pri tem pa ne zabi slovenski vseučiliščnik, da je na Dunaji katol. akad. društvo »Austrija«, ki je vse drugo, nego nemško. V njem najdeš prave brate, odkritosrčne prijatelje, ki te ne zapuste v težavnem tvojem poslu štirih let. »Austrija« je po mojem mnenju najboljšo dijaško društvo na Dunaju, ona je prava podlaga, prava šola poznejšemu moškemu delovanju.

Okleni se je in ne boš se kesal.«

Iz obeh teh dopisov je razvidno, da razmere v »Sloveniji« niso bile preveč cvetoče in da so se našli gotovi slovenski akademiki, katerim ni zadostovalo akademično društvo, ki je gojilo zgolj narodno zavest, temveč so hoteli imeti zase še kaj več — postati so hoteli člani društev, ki imajo v svojem programu tudi vero. Ker ni obstajalo še nobeno slovansko katoliško akademično društvo, so vstopili v nemško »Austrijo«. Da bi si osnovali svoje posebno društvo, jih je bilo še premalo, zato so pristopili k »Austriji«, kjer niso bili organizirani samo Nemci, temveč tudi dijaki drugih narodnosti. Z »Austrijani« so simpatizirali tudi ljubljanski bogoslovci³⁰.

²⁹ Da je bila »Slovenija« v zvezi z »Austrijo« se razvidi iz »Spomence« »Slovenije str. 78—79.

³⁰ 26. oktobra 1889 so se vršili na Dunaju veliki dijaški izgredi. Napadeni so bili člani kat. akad. društev »Austrije« in »Norike« in tudi tepeni. (Slov. 1889 št. 249 in 251.) Ljubljanski bogoslovci so jim poslali če-

Tako so se začele razmere v »Sloveniji« obračati. Eni so šli za Mahničem, drugi za Podgornikom. Prav za prav je bil Mahnič, ki je začel rušiti v »Sloveniji« narodno slogaštvo. Vsa napredna Slovenija je bila proti Mahniču, ker je tepel ljubljence tedanje slovenske javnosti. Ko se je lotil dr. Vošnjaka³¹, ki je bil častni član »Slovenije«³², takrat so vzdignili »Slovenijani« prvič svoj glas proti dr. Mahniču in njegovemu »Rimskemu Katoliku«. Na zborovi seji »Slovenije«, ki se je vršila 15. jun. 1889., je bilo na predlog iur. Zupanca sklenjeno: »Odboru se nalaga, da se zahvali na daljnem brezplačnem pošiljanju »Rimskega Katolika«. Ob enem naj odbor javno izrazi svoj protest proti napadom dr. A. Mahniča nasproti članu »Slovenije« dr. J. Vošnjaku«³³.

Še isto leto je prišla iz akademskih krogov druga pri-tožba proti dr. Mahniču.

Dne 11. novembra 1889 je bil na graški univerzi »sub auspiciis imperatoris« promoviran za doktorja prava bivši predsednik »Triglava« Josip Žitek. »Triglav« mu je napravil slavnosten večer, na katerem je govoril vseučiliški profesor dr. Gregor Krek med drugim: »Pometati hočejo ti ljudje po ulicah literarne Slovenije, češ, bodite hvaležni, da vam toliko smeti s pota spravimo, a nazaj ne pogledajo, kjer njih stopinje in 'metle' à la 'Rimski Katolik' do zdaj le čisti zrak onečaščajo.«³⁴

Zanimiv je dopis, ki je izšel v »Slovincu« 1890. leta³⁵. Dopisnik — z Dolenjskega, po poklicu duhovnik, kot kaže sklep, — toži o slabih razmerah, ki vladajo na visokih šolah. »Naši

štitke, ker se ne boje javno pokazati katoliškega prepričanja. Čestitko je zložil v latinščini Anton Hribar. (Slov. 1889 št. 272 prinaša latinski tekst in slovenski prevod.) Stvar se je morala skleniti izven »Cirilskega društva«, ker nisem dobil v zapisnikih tega društva o tem nobenega poročila.

³¹ Rimski Katolik I. str. 416.

³² Dr. Josip Vošnjak je bil izvoljen za častnega člana »Slovenije« dne 24. decembra 1873. »Spomenica« »Slovenije« str. 61.

³³ Spom. »Slov.« str. 110.

³⁴ Slov. Narod 1889 št. 265. — Poročilo je prinesel tudi Podgornikov »Slov. svet« II. str. 367: »Pomenljiva o b s o d b a 'nekaternikov' na Slovenskem.« — »Slovenčev« dopisnik ne poroča nič o vsebini govora, napisal je pa besede: »Žal nedostaja nam časa, da bi vsaj v glavnih potezih priobčili krasni, z burnim navdušenjem vzprejeti govor g. prof. dr. Kreka!« (Slov. 1889 št. 264.)

³⁵ Slov. 1890 št. 42.

dijaki zapuste še verni gimnazijo, toda na vseučilišču se nasrkajo nam tujega materijalističnega, darvinističnega duha. Ko zapuste univerzo so navadno že popolni ateisti. Pa vendar nam je tako potreba vernih gospodov svetnega stanu! In smo vže v stiski, kje jih najdemo, ko pridejo deželne, državne volitve — skoraj jih ni! Prisiljeni smo skoraj ozirati se po duhovnikih, dasi je vsaj meni (in mislim, da tudi mnogim drugim) sveten ali katoliški mož ljubši poslanec, nego poslanec v svečeniški obleki, ker vem, da prvi mnogo več lahko koristi sv. reči, nego drugi. Ako namreč duhovnik zagovarja katoliško stvar, takoj kriče, da že išče sam sebe. Žal, da imamo malo odličnih lajikov.« Potem se vprašuje dopisnik, kako temu odpomoči. Univerze nam kvarijo mladino, lastne ne moremo ustvariti, »katoliška v Solnogradu bode tudi le gorka želja ostala, — pa ko bi jo tudi dobili, bode nam koristila malo, — ker jo naši mladeniči iz različnih vzrokov ne bodo obiskovali. Zato je treba dobiti drugo rešitev« — in tu misli dopisnik na društva na katol. podlagi —. »Avstrija' na Dunaju je internacionalna — sprejema vse narode, torej tudi Slovence, — ali naši dijaki jej ne morejo biti udje — le malo izjem je, dasi se jim svetuje leto za letom — zdi se jim 'nemška'. Naša 'Slovenija' dela pridno za slovenstvo, ali za versko prepričanje — če tudi mu sicer ni nasprotna — popolnoma nič!« Zato svetuje dopisnik, naj se to popravi s kakim drugim društvom, ki bi revne dijake tudi podpiralo, toda le pod gotovimi pogoji. Toda dobili bi se dijaki, ki bi podporo radi vzeli, a za drugo bi se ne brigali. Zato svetuje: »Zahtevati bi se morda moralo, da pristopijo dotični katoliškemu dijaškemu društvu, ali še bolje, da se tako društvo, ako le mogoče, osnuje med slovenskim dijaštvom. V tem društvu bi bil sleherni zavezan vsaj enkrat v letu prednašati kaj v obrambo vere, zlasti zoper materijalizem in darvinizem bi morala biti naperjena taka prednašanja. Odbor učenih gospodov bi stavil vprašanja, podajal materijo obravnavanja, pri razpravah bi morali biti vsi dotični dijaki navzoči. Tako bi bili primorani čitati apologetične katoliške knjige, kojih je na izbiro in bi jih podajalo društvo, in poslušali dobre obrambne govore — in slana velicega mesta bi ne umorila blage cvetice sv. vere.« Da bi se pa vse to doseglo, pravi ta dopisnik, bi se moral ustanoviti na Dunaju in v Gradcu odbor gospodov,

ki bi se prepričal, ali dijaki spolnjujejo društvena pravila in verske dolžnosti. Podpora bi morala biti izdatna, da bi pač ta privedla dijake, da se vpišejo v društvo. Konec tega dopisa, ki je prvi načrt, kako organizirati slovenske akademike na katoliški podlagi, se glasi: »Gospodje v Ljubljani in drugod, ki ste pred vsem poklicani, da kaj storite v tej reči, na noge! Stvar je resna, za naš narod velikanskega pomena — ne odlašajmo! Rešujmo tudi te drage duše milega nam naroda slovenskega! Ne bojmo se žrtev; pritrčajmo sebi, ako ni drugače, kakovo ugodnost! Ravno tak siloma pritržani si novčič bode Gospod blagoslovil še prav posebno. Podpirajmo lačne na telesu, da obenem obvarujemo lakote tudi duše njihove! Jaz dam z veseljem ne na leto, ampak vsak mesec nekaj goldinarjev v ta blagi namen, kakor hitro se dotično društvo osnuje.

Sobratje - duhovniki, ponovim še enkrat, prevdarite, premislite, kako bi bilo najbolje; pa brzo na delo! Samo ne zaspi naj nikar sprožena misel!»

To je bil prvi načrt, ustanoviti slovenskim akademikom društvo na katoliški podlagi, in tudi načrt, na kakšen način pripraviti akademike, da bi pristopali k takemu društvu, namreč, da se jim nudi gmotna podpora, a zato zahteva od njih, da bodejo kot kompenzacijo vršili gotove dolžnosti. V tem načrtu vidimo prvič konkretno izraženo idejo bodočega akademičnega starešinstva in »Leonove družbe«.

S tem bi bila prva doba v pokretu slovenskega katoliškega dijaštva zaključena. Rezultat te dobe: par slovenskih akademikov se organizira v nemški »Austriji«. Delajo se načrti, kako organizirati slovenske akademike na katoliški podlagi. Začne se druga doba, ki traja približno od leta 1890. do 1894. (ustanovitev »Danice«). Središče je »Slovenija«, kjer se vrše ljute borbe med obema strujama, liberalno in drugo, o kateri pa še ne moremo reči, da bi bila katoliška, temveč slogaška. Med to strujo dobimo prve člane bodoče katoliške »Danice«, ki so se v teku časa preorientirali v Mahničevo smer. Idejni povzročitelj tega boja v »Sloveniji« je dr. Anton Mahnič. Mahničevo delo pri ločitvi duhov podpirajo drugi dogodki. Radikalnejši tok, ki prihaja k nam s Češkega in čigar središče je pri nas Podgornikov »Slovanski svet« in dijaški list »Vesna« (1892—1894). Konkretno predloge za ločitev duhov in za organizacijo na katoliški podlagi postavi I. slovenski

katoliški shod v Ljubljani 1892. Nezdruge razmere v »Sloveniji« in med slovenskim dijaštvom sploh (borenje) tirajo duhove s pospešenimi koraki k ločitvi. Nastane prva organizacija slovenskega katoliškega srednješolskega dijaštva pod vodstvom dr. Janeza Evangelista Kreka (1892—1893), kateri sledi kmalu ustanovitev katoliškega slovenskega akademičnega društva »Danica« (1894). O vseh teh stvareh pa mogoče ob drugi priliki.

PREGLEDI.

DRŽAVLJANSKA VZGOJA.¹

Dr. L. Sušnik.

Problem državljanske vzgoje je stopil šele v novejšem času v ospredje zanimanja pedagogov in javnosti sploh. Dokler je bil absolutizem neomejen gospodar države in je bilo ljudstvo brez politične moči, je bil takšen pouk odveč. Celó v parlamentarnih državah so se do svetovne vojne omejevali večjidel na dinastično vzgojo in na vojaško izvežbanje mladine. V domovinah starih demokracij, v Angliji, v Združenih državah, v Švici, pa je javnost, ki je v svojih samoupravnih edinicah sama skrbela za pouk, vzgajala narod že dolgo v večji ali manjši meri v svobodne, iniciativne in zavedne državljane.

Boj za državljanske pravice, kot se je najprej v raznih revolucijah izvojeval v Franciji, je sprožil tudi to vprašanje za vso ostalo Evropo. Tako je 19. in za njim 20. stoletje korak za korakom, odstranjujoč vseodločujoči vpliv fevdalne vladavine in ž njo zvezane cerkve, privedlo do tega, da se je demokracija ne le polastila prej cerkvene šole, temveč postavila v njej na važno mesto državljansko vzgojo v svojem smislu.

Kar je začel liberalizem, to dovršuje — kot njegov vneti učenec iz ljudstva — socializem. Država, oziroma oblast v njej je postala najvišji ideal in vera je bila potisnjena mnogokje v ozadje. Kaj je bilo naravnejše kot postaviti na mesto odstranjenega verouka v šoli na vrh učnih predmetov poleg lajiške moralke še državljanski pouk? Ta primer, ki se je z logično nujnostjo uveljavil na Francoskem, je postal vzor vsem svobodomiselnemu svetu. — Socialisti imajo največ zaslug za spoznanje važnosti državljanskega pouka. V dolgotrajni borbi so ne le izvežbali svoje pristaše v tozadevnih pojmi, temveč so indirektno prisilili tudi nasprotno stranke, da so se v svrhu odpora zatekle k istemu sredstvu. Tako vidimo tekom zadnjih 50 let ogro-

¹ Državlјanska vzgoja. Vzgojiteljem mladine dr. Josip Jeraј. Maribor, 1926. Samozaložba. Tisk tiskarne sv. Cirila in Metoda v Mariboru. 89 strani.

men porast strankarske in z njo politične izobrazbe pri vseh omikanih narodih. In tako je danes vprašanje državlanskega pouka, da celo državljanske vzgoje ena najvažnejših šolskih reform ter stoji na programu vseh strank, ki so na vladi ali ki se zanjo šele boré.

Po vojni se je še pokazalo, da je ta pouk posebno potreben za konsolidacijo preurejenih ali novonastalih držav. Naj že gre za poglobitev državne zavesti oziroma narodnega čuta ali pa za zmago stranke oziroma za skrb za volilski naraščaj, v vsakem slučaju je nujno poučiti ljudstvo o stvareh, o katerih se odloča v javnem življenju. Velik del te naloge vrše danes politične, gospodarske in kulturne organizacije — predvsem s svojimi časopisi in publikacijami. Drugod se udeležuje v precejšnji meri že tudi šola; pri nas še nismo prišli posebno daleč in naši dijaki vedo bore malo o dejanskem poteku raznih panog javnega življenja.

Slednjič so šolniki s svoje strani dognali, da mora imeti ves pouk oziroma vzgoja neko središče, pa so odredili to pomembno vlogo, kot jo je imel svojčas verouk, — domovinoznanstvu.

Tako je danes državljanski pouk vpeljan v šole skoraj vseh držav v Evropi ne le v učiteljskih, višjih ljudskih, nadaljevalnih in strokovnih, temveč celo v srednjih šolah. Prvotno so mu dali mesto nekdanjega verouka oziroma filozofije, kot na Francoskem (morale et instruction civique), ali pa poleg njega, kot v Belgiji i. dr. Samostojen predmet je še ponekod v Švici (n. pr. v kantonu Genève, Ticino etc.), deloma v Italiji, pa v Rumuniji, Bolgariji, Češkoslovaški, Estoni itd. Ali pa so združili ta predmet z zgodovino ozir. zemljepisjem, kot v bivši Avstriji, na Finskem, deloma v Italiji itd. Drugod je zopet v zvezi s telovadbo oziroma vojaškimi vajami, kot v Rusiji (tu so uvedli v podobi dijaških sovjetov v šole kar praktično komunistično propagando), na Ogrskem (kjer se goje na vseh šolah vojaške vežbe, odnosno predavanja), na svoj način v Italiji (tu se zahteva celo pri sprejemnih izpitih za srednje in druge šole gotova podkovnost v državnoznanstvu), pa v Švici (zlasti v raznih vrstah nadaljevalnih šol in tako zvanih predtečajih za novince).

Ker pa so strokovnjaki spoznali, da kot pri verouku tudi pri državljanskem pouku ni glavno in zadostno suho znanje (v našem slučaju poznavanje dolžnosti in pravic državljana, uredb v ustavi, upravi, sodstvu, financah, gospodarstvu, socialnih napravah itd.), temveč da je potrebno vzgojiti celega človeka v državotvornem smislu, so jeji zahtevati, da naj se vrši tozadevna vzgoja pri vseh predmetih. To stališče se uveljavlja sedaj zlasti v Nemčiji in v Avstriji. Na Dunaju so hoteli pod imenom »Lebenskunde« v zvezi s »Heimatkunde« odpreti vrata lajiški moralki, proti čemer pa je vstal po drugih deželah velik odpor. — Spričo tega gibanja je seveda tozadevna strokovna in strankarska literatura silno narasla.

Ta dejanski stan je imel pač pred očmi pisatelj naše knjige o »državlanski vzgoji«, ki je znan kot izredno agilen kulturni delavec in vnet bojovník za prerod sedanje družbe (prim. njegovi deli »Narodni prerod«, Maribor 1925, in »Ob skrivnih virih«, Maribor 1924).

Vendar pa on o tem ozadju stvari ne izgublja mnogo besed, ampak gre naravnost »in medias res«. Kot oster mislec in mojster sloga zgrabi ta važni vzgojni problem na pravem koncu in ga razčisti v najbitnejših straneh, tako da stoji pred nami kot iz enega kova. Ni imel namena napisati učeno razpravo ali kak šolski učbenik za ta predmet, marveč je hotel z idealnim zanosom in živahno besedo prikazati važnost in potrebo državljanske vzgoje v prvi vrsti vzgojiteljem ter jim podati v tem pogledu prave smernice. In je prepričevalno začrtal, kakšna naj ta vzgoja bô, če hoče biti dobra in uspešna.

Pisatelj pokaže najprej na krivo individualistično umevanje države ter mu postavi nasproti organsko pojmovanje države kot prirodan, v dušah doživet vrh vseh ostalih naravnih zajednic (družine, vasi, plemena, naroda in sl.). Le to naziranje more izvesti iz krize, v kateri se zvijajo danes države kot zavarovalnice za posameznike ali gotove skupine. Nato razvije konkretno idejo naše države, ki mora vsebovati v sintezi vse elemente srbske, hrvatske in slovenske kulture. Pri tem se lahko čisto abstrahira od vprašanja tako zvanega narodnega edinstva, ker moremo itak mi postati dobri Jugoslovani le tako, da prej postanemo dobri Slovenci. Na vsak način mora biti država zasidrana v državljanih organsko od spodaj navzgor, ne pa diktirana od zgoraj. Saj tudi drugi narodi izhajajo v šoli od pouka domačega narečja (Italijani, Nemci, Španci, Francozi). Skupno življenje v isti državi bo nehote vplivalo deloma tudi na enotno izraževanje; vendar se mi zdi, da bi mogel postati književni jezik skupen kvečjemu ob popuščanju z naše strani. Zakaj skušnja uči, da jeziki organsko ne rastejo nazaj v skupnost, ampak se čedalje bolj diferencirajo. Kot vse, kar proizvaja narava sama. V interesu širokih plasti ljudstva je seveda, da ima čim bolj razumljiv književni jezik.

Bistvo državljanske vzgoje pri nas je, prepričati mladi rod, da naj je država izraz našega dela, ne pa dar od zgoraj. Ona terja vestno izpolnjevanje dolžnosti in čut za pravičnost. Zato bi morala biti tudi šola delovno občestvo in državljansko sožitje v malem, kjer bi se mladina prožela z ideali skupnosti. Višek državljanske vzgoje je, »če znamo prav gojiti v državljanih z misel in soudeležbo na ljudskem življenju v družinah, občini, narodu in oboje stopnjema razširjati v širše pojmovanje ljudske države« (str. 42).

Zgodovini in pojmu naše državljanske vzgoje slede praktična navodila za njo, ki so vredna vsega upoštevanja. Vzbujaati je treba v mladini predvsem iracionalne sile ganjenosti, navdušenja, iskrenosti, požrtvovalnosti. Vzgojiti je treba z zgledi iz družine, iz občine, naroda z misel za avtoriteto oziroma skupnost ter sočustvovanje s celokupnim narodom. »Državlanski čut ni stvar intelekta, temveč srca, ljubezni« (str. 55). Podlaga vsemu je občestvo dela in medsebojne pomoči. Zlasti pa tvori domovinski čut kal za razvoj ljubezni do cele zemlje in države. Poživiti je treba zato pri mladini najprej ljubezen do rodnegega kraja, razumevanje domače občine in pa etosa tistih stanov, katerim bodo otroci pripadali. Pri tem ne bo zadosti,

če se jim na deželi vcepi veselje do kmečkega stanu oziroma po mestih do delavskega i. dr., temveč bi bilo po mojem potrebno še posebej prikazati mestni mladini lepoto, ceno in pomen poljedelskega stanu, da ga ne bo smatrala več kot nekaj zaostalega in manj vrednega, kot objekt zasmehovanja in izkoriščanja. Poleg gojitve posamezne stanovske zavesti bo treba upostaviti nadalje spoštovanje in vzajemnost med stanovi, če res hočemo priti do skladnosti v celoti. Zakaj drugače se le večja razredno nasprotje med njimi. Solidarnost med stanovi je ideal, ki se bo dal dandanes najtežje doseči, ker tako manjka krščanske ljubezni in altruističnega gledanja na svet in pa ker so se gospodarske razmere res tako spremenile in poosttrile, da postaja življenje čedalje težje.

Kdor bo znal vzgojiti otroke za posamezne občestvene edinice in njih medsebojne odnose, ta bo na tej podlagi z lahkoto razširil njih ljubezen na narod, na očetnjava, na državo. Izrabil bo vsa sredstva, ki mu jih nudijo praviri narodne izobrazbe, jezik, narodno blago, zgodovina, umetnost, sploh vsa kultura. — Končno se kajpada ne sme pozabiti, da so tudi narodi le deli človeštva in da imajo medsebojne dolžnosti obzirnosti in pravičnosti: zato naj skušajo poravnati svoje spore na miren način.

Dr. Jeraju moramo biti hvaležni, da nam je razgrnil problem, ki je pri nas še malo znan, v vsej njegovi pristinosti, lepoti in pomembnosti. Pisal je sicer v prvi vrsti za učitelje, ali črpal bo vsakdo iz njegove knjige obilo pouka in pobude.

Njegova zasluga je tem večja, ker je seznanil občinstvo s problemom, pred katerega bomo prej ali slej postavljeni tudi mi. Če se v vseh državah okoli nas bavijo s tem vprašanjem, potem je jasno, da bo potrkalo tudi na naša vrata.

Avtor res da ne razpravlja o državljskem pouku kot posebnem predmetu v šoli, ker mu je to premalo in nima pred očmi višjih šol. Vendar ne bo odveč, če si ogledamo i to plat stvari. Zdi se namreč, da najhitreje prodira mišljenje o potrebi takega pouka kot predmeta, ki bi mogoče nadomestil v enem najvišjih razredov vsake stopnje, recimo višje osnovne, meščanske, srednje šole del zemljepisnega ali zgodovinskega pouka, pri katerem se često preveč goji golo suho znanje. Res spada tu sem cela vrsta za orientacijo v življenju potrebnih stvari, o katerih ravno dosedaj mladina tako rekoč ničesar ne izve. To bi bila točka, kjer bi se marsikaki pojavi iz vsakdanjega življenja lahko nazorno in zelo zanimivo prikazali. Nujen pa je tak pouk na učiteljskih, a bi tudi profsorskim kandidatom ne škodil, da bi potem bolje znali izrabiti za državljsko vzgojo vse tozadevne strani pri poučevanju posameznih predmetov. Danes pronicaajo med šolsko mladino v veliko večji meri kot nekdanj razni ekstremni nazori; primerno objektivno pojasnilo bi lahko odstranilo marsikako zablodo. V učni načrt bi spadal tudi nekak pregled o poklicih, ki bi pokazal iz šole odhajajočim dobre in slabe strani raznih stanov, vsakovrstna pota in možnosti uspevanja v bodočem življenju. Tu bi bila prilika, da bi se dijaki poučili o važnosti in težavah posameznih stanov,

katerih pripadniki se sicer gledajo kot tujci ali nasprotniki, ker jim manjka medsebojnega poznavanja njihovega udejstvovanja.

Če se ozremo okoli sebe, vidimo, da se katoličani večinoma upirajo uvedbi takšnega pouka. Toda nevarnost ne obstoji v predmetu samem, temveč v tistih, ki mu določajo obseg in smer, ter v tistih, ki ga poučujejo. V mnogih slučajih ga res hočejo nasprotni šolski faktorji izrabiti v svoje posebne svrhe. Kjer je uprava v dobrih rokah in učiteljstvo na mestu, tam mu pa v principu ni kaj ugovarjati. Zavarovati se je treba le, da se ne zveže in ne pomeša ž njim tako zvani moralni ali življenski nauk; ta spada najbolje v delokrog veroučitelja. Kjer pa je zašla tendenca državlanskega pouka v protiversko smer, tam je upravičena zahteva katoličanov, da mora biti mogoča oprostitev od njega, slično kot jo zahtevajo nasprotniki pri verouku. — Kakšen je slednjič uspeh, je odvisno od poučenosti, pripravljenosti ali celo iniciativnosti staršev, oziroma v javnosti odločujočih faktorjev.

ITALIJA IN FAŠIZEM.

Boljševizem in fašizem: ta dva problema sta stopila po svetovni vojni v središče zanimanja. Dva tečaja, okoli katerih se suče svetovna politika v svojih najizrazitejših skrajnostih. Dve diktaturi, levičarska in desničarska. Borba za nji in proti njima se čedalje bolj zaostrojuje in ne da priti svetu do miru. Zakaj to sta dve koncepciji, dve načeli, ki ne trpita v svoji ekskluzivnosti ničesar drugega poleg sebe. Nobenega kompromisa, nobenega svobodnega nazora. Tudi današnje oblike demokracije s parlamentarnim oziroma indirektnim zastopstvom ljudstva ne. Zato se čutijo vse države s tako zvano demokratično ustavo ogrožene.

Boljševizem se je uveljavil na vzhodu kot skrajna reakcija proti absolutizmu. Kot odpor proti tej zamisli je zrastel na zapadu fašizem — plod konservatizma v slični zunanji obliki in s posnemanjem boljševiških metod. Tam protikapitalistični in brezverski internacionalizem — tu zopet kapitalistični in vsaj na zunaj verskokonservativni nacionalizem. Med tema poloma niha razvoj dogodkov sem in tja.

Gre za velike stvari. Za največje materialne in moralne dobrine. Za boljšo gmotno pozicijo na račun drugih stanov potom nasilne vlade, ali za svobodo in za mir.

Da je prišlo v Rusiji do boljševizma, nazadnje ni bilo tako čudno, zlasti ne pričo groznih posledic vojne. Znana gesla so zajela neuke množice in z revolucionarno silo vrgla ob tla krivični sistem. Meščanstvo je bilo samo v sebi slabotno in je podleglo. Bolj čudno pa je na prvi pogled, da je prišel fašizem do tako velike moči — sredi Evrope, v demokratični Italiji in brez večjega prelivanja krvi. Ob bližjem razmotrivanju pa postaja tudi to razumljivo. Žal so Italijani sami predolgo bili na nejasnem, kaj je in kaj hoče fašizem, in niso nastopili proti njemu pravočasno doma in v zunanjem svetu tako, kakor bi

bilo potrebno. Zato pa se je lahko razširila ta miselnost daleč na okoli in postala resna nevarnost tudi marsikje drugod.

V zadnjem času se je jelo tozadevno jasnit. Italijani sami, ki so dolgo jadikovali le bolj doma, so začeli z večjo propagando v zunanjem svetu. Več kot svojčas toliki protifašistični članki v laškem časopisju je dosegel sam Fr. Nitti s svojimi razpravami ozir. knjigami o fašizmu. Pred kratkim je stopil na plan tudi glavni nasprotnik fašizma, bivši glavni tajnik italijanske ljudske stranke Don Sturzo z obsežnim delom: »Italija in fašizem.«¹

Sturzova knjiga je delo, ki je zasnovano zelo na široko. Z mirno objektivnostjo znanstvenika in zrelo sodbo skušenega politika obravnava v svojih treh delih probleme ujedinjene Italije pred vojno ob in po vojni, Mussolinijev pohod na Rim in uveljavljanje njegove diktature ter izglede v bodočnost Italije in Evrope.

S položajem v ujedinjeni Italiji pred vojno se ne bomo bavili. Saj je znano, da je vladal ondi tačas liberalizem in centralizem, ki je imel stalne boje s cerkvijo in z jugom, zanemarjal v notranji politiki važnejša kulturna in socialna vprašanja (šolstvo, izseljevanje) in tudi v zunanji politiki ni dosegal pravih uspehov. Vendar se je tekom skoro 50 let država ustalila in utrdila, tako da je po daljšem obotavljanju posegla v svetovno vojno in kljub raznim napakam dosegla dobre meje na severu in vzhodu. Pri tem jo je enostranska borba za Reko odvrnila od pozornosti na druge strani in zato je izšla iz vojne brez novih kolonij. Ta dolgotrajna borba za vzhodno mejo je bila pa tudi vzrok, da je nezadovoljstvo v notranjosti rastlo, da so na eni strani socialisti razvili prapor bolševizma in da se je na drugi strani z D'Annunzijevim nastopom začel arditizem in z njim zvezano razpadanje notranje državne discipline. Tako so postali spori z Jugoslavijo posreden vzrok za rast fašizma. Slično napako so naredili Francozi z Nemčijo, ker so mislili, da bodo lahko iztisnili iz nje vse stroške za vojno — ne upoštevajoč ideje solidarizma v evropskem gospodarstvu.

Prišla je notranja kriza l. 1919.—20. kot posledica vojnega prisilnega gospodarstva, ki so ga nadaljevali še potem finančni krogi in podpirali socialisti in ki se je zlasti zaostila z agrarnim vprašanjem. Povojne gospodarske težkoče so bile tem hujše, ker jih ni nihče pričakoval, ampak je nasprotno vsakdo mislil, da bo z zmago postalo kaj vse boljše. Če prištejemo še padanje valute in nepripravljene protiukrepe, lahko razumemo, da je prišlo do delavskih štrajkov in zasedanja tovarn, kar pa se je kmalu izkazalo kot neprimerno sredstvo za zboljšanje razmer.

V politiki so prej odločevali konservativni odnosno svobodomiseln krogi; sedaj pa so se uveljavljale že nekaj časa tri nove stranke: delavska ozir. socialistična, industrijska odnosno fašistovska in krščanskosocialna. Prejšnji vodilni politični sloji, zlasti libe-

¹ Luigi Sturzo, *Italien und der Fascismus*, Köln 1926. Im Gilde-Verlag, G. m. b. H., v. 8°, str. 284 (prevela L. in A. Dempf).

ralni, so doživeli krizo s svojim lažidemokratizmom in vse parlamentarno gibanje je postalo golo spletkarjenje brez kakih resnih pozitivnih smernic: vladale so le posamezne klike, ki niso mogle razumeti teženj novih strank. Te so se zopet naslanjale predvsem na izvenpostavne sile, na ulico. Tako sta si stali čedalje ostreje nasproti vlada in ulica.

Italijanski socializem je dokaj plitek in preveč negativen: s svojim oportunističnim je zajel le nekatere bolj razvite pokrajine in rastel i v srednje sloje. Pri tem so socialisti notranje neenotni in razcepljeni v več struj (unitarci, maksimalisti, komunisti). Dve tretjini tovarniških delavcev ima še druge domače posle: odtod toliko raznih stališč. Zato niso bili nikoli v odločilnih trenutkih sposobni za kako energično, določno usmerjeno akcijo: to je bila njihova usodna hiba.

Ljudska stranka (popolari) ima na programu, ki je sličen kot pri krščansko-socialnih strankah drugod, med drugim žensko volivno pravico, široko decentralizacijo, svobodo vere in šole, pravično rešitev agrarnega vprašanja itd. na krščansko moralnem temelju (manifest 18. jan. 1919). Njena slaba stran je bila zopet oviranje s strani cerkve, ki je stala še v sporih z državo in ni marala politične stranke s katoliškim nazivom. Tako se je prava politična organizacija s Sturzom na čelu začela v resnici šele po vojni in dobila že v novembru 1919 namah 99 od 508 mandatov (socialistov 154), ker ji je katoliško socialno društveno in samoupravno delovanje tekom 30 let pripravilo tla. Nekak centrum, brez naslova »katoliški«. Ljudovci so stopili v vlado z raznimi liberalnodemokratskimi voditelji in pomagali zlomiti socialistične štrajke; žal so za to želi mesto pridobitev le težave z obeh strani.

Kot tretja nova stranka je nastopila tedaj fašistična iz marca l. 1919. Tvorili so jo arditi in gotovi socialisti. Prvoletni Mussolinijev program je zahteval republiko, decentralizacijo, splošno razorožitev, svobodo vsake vrste, zadovoljitev delavcev, odpravo bank, mednarodno solidarnost i. dr. Če vidimo, da pomeni današnja njegova politika ravno nasprotje tega programa, postane jasno, da fašizmu niso bile nikoli prva stvar ideje, temveč čustva. S spretnim izrabljanjem teh je napredoval. Sprva je Mussolini očital socialistom, da niso resni revolucionarji. Tako je bil fašizem prvi dve leti nekak preoblečeni socializem, sestoječ iz malomeščanskih krogov in brezposelnih vojniških udeležnikov, ki so stali za njim bogati sloji.

Na konja mu je pomagal Giolitti, ki ga je pri občinskih volitvah v jeseni 1920 uporabljal kot oboroženo silo proti socialistom in popolarom. To je dalo poguma kapitalistom, industrijcem in agrarcem, da so zahtevali že po enem letu državne volitve, ki so prinesle ljudski stranki 107 mandatov, a spravile v parlament tudi prve zastopnike fašizma.

Sledeče slabe vlade so dale fašistom povod in priliko, da so se naslonili še bolj na stran reakcije, izrabljali nejasen položaj za nastopanje s terorjem proti komunistom (osvojitve nekaj mest v juniju 1922), ter podpirali buržoazijo proti generalnemu štrajku. To je bil

začetek konca dotedanjega sistema. Popolari niso bili vstopili v vlado radi izigravanja po Giolittiju, socialisti pa iz strahu pred bolj revolucionarnimi strujami in so tako zamudili ugodno priložnost. Njiju nasprotniki so slikali obe stranki kot rdeče oziroma bele boljševeike, kar je bilo voda na mlin fašistov, ki so se prezentirali v tej splošni sugestiji živečim konservativnim masam kot rešitelji — domovine in naroda. Fašizem je tedaj dobil krila l. 1922. iz slabosti in strahu drugih strank. V resnici je bila ta bojazen čisto odveč, ker sta si bili obe stranki popolarov in socialistov vedno nasprotni, komunizem pa je bil udušen že l. 1920. Na ta način pa so se tudi izmaknili tla regularni oblasti, ker ni nastopala proti terorizmu fašistovske ulice.

Posledice dveletnih samovoljnosti oborožene stranke, ki jih je izvrševala brez kazni, niso izostale. Nemoč vlade je pomagala Mussoliniju v sedlo, čeprav je imel le 35 poslancev izmed 535. Videč ugoden trenutek je odložil svoje republikanstvo in si pridobil še več odobrevanja pri konservativcih in liberalcih. Pripravil je svoje čete in zahteval iz Milana od vlade, da odstopi. Kabinet je bil dovolj slab, da se je vdal, a je v demisiji hotel proglasiti obsedno stanje, česar pa kralj, ki se je želel izogniti prelivanju krvi, ni hotel podpisati (28. okt. 1922); pozval je Salandro, da sestavi novo vlado. Tedaj pa je zagrozil Mussolini z bojnim pohodom na Rim, če se ne poveri sestava vlade njemu. Odločujoči faktorji so mu ugodili in tako je mirno vkorakal Mussolini kot zmagovalec s 30.000 črnimi srajcami v Rim. Državni udar mu je uspel nad vse pričakovanje.

V nepoznanju pravih moralnih in političnih ciljev fašizma so druge stranke po večini sprejele sodelovanje ž njim, misleč, da se bo povrnil Mussolini zopet na ustavno pot. Ali »duce« je že predolgo nekaznovano izvajal svojo voljo, da bi bil sedaj krenil sam nazaj v manjpomembnost. Z vsem imponirajočo smelo gesto je zahteval od parlamenta zaupnico in jo dobil obenem z obsežnimi pooblastili glede uprave, financ in pravosodstva. Sledila je amnestija fašistom kot pravim državnim elementom, naslonitev fašizma na nacionaliste in njih teorije, zatiranje delavskih organizacij, dovolitev strankine milice, nastavljanje fašistov v upravi, v gospodarskih organizacijah, skratka istovetenje fašizma z nacijo, z domovino, ostalih strank pa s protinacionalnostjo in brezdomovinstvom: nacionalni fašizem je bil vse, ostalo nič!

Tako je začel Mussolini svojo diktaturo in jo brezobzirno utrjeval, ne meneč se za razočaranje onih, ki so mu vedé ali nevedé pomagali do nje, češ da bo rešil domovino zmed in prevratov. Neiskrene nade lažidemokratov so se izjalovile.

Prvi za socialiste so jasno nastopili proti temu sistemu populari na kongresu v Turinu aprila 1923, poudarjajoč važnost prave demokracije, svobode in morale. Počasi so bile prisiljene storiti podobno še druge stranke, ker so uvidele, da »se da sodelovati le stojé, ne pa klečé«. Ljudovcem je skušal Mussolini posebej škodovati s tem, da je jel iti na roko cerkvi in duhovništvu (ustopavitev verouka v šoli — kar je bila že dolgoletna zahteva italijanskih katolikov i. sl.).

Slednjič je z grožnjo težkih represalij izsilil od zbornice sprejem novega volivnega reda, ki je moral dati stranki z 25% glasovi dve tretjini mandatov, in je postal tako absoluten gospodar države.

Fašisti so si zasigurali podporo liberalcev in demokratov s tem, da so jih vzeli na svojo enotno listo in dobili tako močno finančno podporo industrijalcev zgornje Italije, dočim so šle ostale stranke ločeno v volivni boj. Z nasiljem (zlasti v južni Italiji) izvedene volitve 1. 1924. so prinesle vladni listi $4\frac{1}{2}$ milijonov glasov, oziroma 375 mandatov (med temi 268 zanesljivih fašistov), opoziciji pa ca. 3 milijone glasov odn. 160 poslancev (popolari 40).

Fašistovska večina je bila torej absolutna gospodarica položaja. Umor Matteottija (10. junija) in vsled tega razburjeno javno mnenje bi jo bilo skoraj vrglo, če bi se bile koalicijske stranke demokratov in liberalcev pravočasno ločile od nje — kot so morale to pozneje storiti. Skrb za lastne interese in bojazen pred notranjimi nemiri so to preprečili. Tako je aventinska secesija s popolari na čelu sicer razkrinkala vso moralno zablodo fašizma in njegovo skrajno intoleroantno ideologijo, a uspeti ni mogla, ker je Mussolini znal primerno strašiti z milico in komunizmom, dokler ni prešel k ofenzivi in zmagal z najbolj reakcionarnim nasiljem, onemogočil nasprotno časopisje in propagando ter protivne delavske organizacije, odpravil vsako avtonomijo doli do občine, zatrl svobodo izražanja misli, z eno besedo: storil vse, da iztrebi nasprotnike in povzdigne svoje pristaše. Sila je postala zakon, pravica in svoboda je podlegla.

Podali smo namenoma obširnejše genezo fašizma in njega uveljavljanje v državi. A to je le del Sturzove knjige. Ta se peča izčrpno še s karakteristiko Mussolinija, s sodbo in zadržanjem preprostega ljudstva in z nestrankarsko oceno rezultatov fašistovskega režima v gospodarstvu¹, upravi, notranji in zunanji politiki. Na ta način postanejo vidne vse strani, dobre zaostajajo daleč za slabimi. Pisatelj izvede — slično kot Nitti v svojem zadnjem delu — tudi primero z boljševizmom in ugotovi, da ga je fašizem v glavnem posnemal (v nasprotni smeri), a ga v mnogočem ni dosegel.

Oba sta neizprosna do skrajnosti (strankarska država v Rusiji, strankarska vlada v Italiji), kar se da ekskluzivna in bosta zato ostala izjemi v Evropi, dokler ju zakon o dualizmu ne spravi zopet v normalni tir. Razlika je ta, da vlada v Rusiji levičarski fašizem, v Italiji pa desničarski boljševizem (str. 213), tam proletariat — tu kapitalizem. Mogoči sta bili le na ozemlju brez zadosti dolgo trajajoče demokratične dobe. Tudi največji del italijanskega ljudstva ni še politično dovolj zrel, stoji ob strani in čaka, prepuščajoč višjo politiko ulici in gospodskemu razredu...

Nazadnje govori Sturzo o bodočnosti Evrope, ki se razvija v znamenju boja med demokracijo in reakcijo. Pri različnih fazah tega boja v raznih državah ima seveda glavno vlogo gospodarski moment. Miru in rešitve ne bo, dokler in kjer ne pride do znosnega sožitja

¹ Prim. tozadevno »Čas« 1926/27, str. 173 ss.

med zastopniki industrije, kmetijstva in delavstva. Taka srednja pot je čisto mogoča, strah pred delavskimi aspiracijami je pretiran, zakaj komunizem je le znak zaostalega gospodarstva.

Pacifizem je moralna struja, ki se ne da zaježiti. Ekstremni nacionalizem se mora ustaviti pred svobodo in spoštovanjem človeške osebnosti. Društvo narodov in razne mednarodne organizacije naj vplivajo pomirjevalno na spore v svetu.

Pri tem pripisuje avtor Anglosasom posebno važno vlogo. Ta demokratična, svobodna, v vseh ozirih močna rasa naj pripomore federalizmu do zmage tudi pri drugih narodih.

V zadnjem poglavju razpravlja pisatelj o mednarodni vlogi Italije v svetu. Ugotavlja, da je italijanski narod miroljuben in zavrača vse govorjenje o novih osvajanjih (n. pr. Dalmacije) kot neresno oziroma škodljivo. Sedanje meje da so prirodne in zadovoljive. Zato naj bi vodila Italija spravljivo politiko na temeljih dela, omike in vere, ki tvorijo pravo bistvo italijanskega naroda. Oboževanje države odnosno naroda je zabloda, krščanska demokracija je pravi ideal.

Kar se tiče posebej razmerja do nas, je razvideti iz par kratkih mest o Jugoslaviji, da nič ne čuti krivice, ki se nam je zgodila, ali pa se ne mara o tem izjaviti. Med redkimi uspehi fašizma beleži tudi rapalsko pogodbo kot realnopolitičnomožno rešitev in pravi, da je jadransko vprašanje rešeno zadovoljivo — če tudi pozno — in da zasluži rešitev jugoslovanskega problema polno hvalo (str. 154). Omenja sicer iredentizem na južnem Tirolskem kot pojav, ki izvira iz nerodnih metod fašistovskega postopanja z manjšino (str. 261). Slovencev se pri tej priliki sploh ne spomni, dasi je govoril na drugem mestu tudi o slovanskih krajinah v Istri v podobni zvezi (str. 156) in v prilog teh tujerodnih manjšin. Podoba je, da v Italiji sploh ni dovolj zanimanja za težino našega problema.

V splošnem pa se lahko reče, da je Sturzovo delo silno aktualno, poučno, vsestransko in zanimivo. Odlikuje ga miren, stvaren slog in globoko doumetje videza in bistva pojava kot je fašizem, čigar pravo sliko je predstavil L. Sturzo svetu ravno v pravi čas.

SODOBNA GIBANJA V ISLAMU.

K. L.

Iz dnevnega časopisja so bolj ali manj znane mnogoštevilne reforme, ki jih je uvedla turška vlada v Angori, oziroma diktator Kemal paša, in ki segajo globoko v življenje moslimov. Pred blizu tremi leti, 3. marca 1924, je bil odpravljen kalifat; kmalu nato so bili razpuščeni konventi dervišev in je bilo okoli 20.000 njih prebivalcev sekulariziranih; fes je bil nadomeščen s klobukom; štetje luninih let po hedžri se je umaknilo gregorijanskemu kalendarju; zelo omejena je poligamija; pri molitvi in bogočastju je zapovedana dolga vrsta sprememb; ramadan je odpravljen; koran se

čita v ljudskem, turškem jeziku in Kemal sam je poglavitnim mošejam turške države poslal koran v turškem jeziku.

Tem reformatoričnim tendencam je nasprotno v a h a b i t s k o g i b a n j e v Arabiji, ki ga vodi Ibn-el-Saud. To gibanje je reakcija za stroge muslimanske tradicije. Ob priliki lanskega romanja v Meko je Ibn-el-Saud naznanil egiptski vladi, da godbi in vojaštvu, ki sta navadno spremljala božjepotnike, ne bo dovolil stopiti na sveti teritorij hedžaški; izmenjavale so se note in naposled je Ibn-el-Saudova obveljala. Njegovo zahtevo so potrdili egiptski ulemi, češ, da je koranu nasprotna navada, spremljati božjepotnike z oddelkom vojaštva in muziko na čelu, ker je godba zabava, nezdružljiva z resnostjo, ki mora vladati pri romanju.

V maju 1926 se je vršil v Kairu p a n i s l a m s k i k o n g r e s. Bil je napovedan kmalu potem, ko je državni zbor v Angori kalifat odpravil. Sklicali so ga pod pritiskom raznih muslimanskih skupin, zlasti Indije, veliki ulemi pri kairski mošaji el-Azar, kjer je visoka šola muslimanska, ki je merodajna ne le za Egipt, marveč uživa velik ugled v vsem islamskem svetu. Na tem kongresu, ki bi se ga po odposlancih udeležili vsi muslimanski narodi in muslimanske vlade, naj bi se izvolil nov kalif.

Priprava takega kongresa uradnih zastopnikov je bila težavna, in namera se je kmalu izkazala kot neizvedljiva. Zaradi nestalnih političnih razmer v Egiptu in zaradi vahabitske okupacije Hedžasa so kongres za eno leto odložili. Medtem je raslo število kandidatov za kalifa. Stranka konstitucionalnih liberalcev v Egiptu je nasprotovala kongresu in obnovi kalifata, ki se ji je zdela političnemu položaju v Egiptu zelo škodljiva (med kandidati za kalifat se je imenoval tudi egiptski kralj Fuad). Egiptska vlada je izjavila, da sme kongres imeti samo zaseben značaj; s tem so bili zastopniki tujih vlad izključeni.

V tem položaju so sklicatelji dne 26. aprila 1926 skržili program ter izjavili, da kongres ne bo volil kalifa, marveč da bo le pretresal vprašanje, ali je mogoče v dejanski situaciji postaviti zakonitega kalifa. Kongres naj bi posebej 1. pojasnil bistvo kalifata in pogoje, ki jih mora kalif izpolniti; 2. pojasnil, ali je islamu kalif bistveno potreben; 3. določil, kako se kalifat podeljuje; 4. preiskal, ali je v sedanjem položaju mogoče upostaviti kalifat, ki bi povsem zadoščal zakonitim predpisom; 5. odgovoril na vprašanje, kaj je storiti, če bi ne bilo mogoče postaviti kalifa; 6. povedal, kakšna sredstva treba porabiti, da se bo mogel prej ali slej upostaviti, če je potreben. Vrhtega je pripravljalni odbor izjavil, da bodo udeleženci mogli dajati svoje izjave samo kot zasebniki, ne pa kot uradni zastopniki kakih skupin. S tem je bil pomen kongresa a priori reduciran na ničlo. Kongres, ki naj bi bil po prvotnem zamislu postavil novega kalifa, je bil obsojen, da teoretično, doktrinarno razpravlja o kalifatu kot zbor zasebnikov. Če bi pa s to vlogo ne bil zadovoljen in bi vendarle postavil kalifa, kdo ga bo priznal, postavljenega od zasebnih samozvancev?

Kongres se je otvoril ob navzočnosti kakih 30 udeležencev. Vršile so se plenarne seje in seje treh komisij; prva komisija je presojala predloge in peticije, druga, »znanstvena«, je morala proučiti in ugotoviti pristno doktrino o kalifatu (1.—3. točka programa), tretja se je bavila s praktičnimi točkami programa (4.—6.) ter ugotovila, da v dejanskem položaju ni mogoče upostaviti kalifata po strogih zahtevah šeriatskega prava. Izrazila se je zahteva, naj ostane odbor, ki je kongres sklical, še naprej v funkciji, naj po raznih deželah islamskega sveta ustanavlja podobore, ki naj sklicujejo pokrajinske kongrese in na njih proučavajo vprašanje kalifata. Na drugi plenarni seji se jim je zdelo preveč poniževalno izjaviti, da je kalifat za zdaj nemogoč. Izdala se je torej izjava, da kongres misli, da je upostavitev zakonitega kalifata mogoča, ker so moslimi dolžni preskrbeti sredstva za njega upostavitev; zato da je potrebna velika skupščina, na kateri morajo biti zastopani vsi moslimski narodi; ta skupščina naj se sestane kjerkoli in naj se posvetuje, kaj je storiti, da se ostvari kalifat, kakršnega zakon zahteva.

Za mesec junij 1926 je bil sklican še drugi panislamski kongres v Mekko. Ta naj bi razpravljal med mnogimi drugimi zadevami o novi obliki vlade v Hedžasu in na svetih krajih islama, o postavitvi odbora za upravo svetih krajev, o zvezi mohamedanskih narodov s sedežem v Hedžasu in o zedinjenju različnih islamskih sekt. Zveza mohamedanskih narodov bi imela političen pomen kot fronta proti Evropcem. Poskus zedinjenja islamskih sekt pa bo pri dejanskem stanju islama ostal samo poskus.

MARCONIJEVA ZAKONSKA ZADEVA.

Dr. G. Rožman.

Mnogo je poročalo časopisje o zadevi zakona Viljema Marconija, svetovno znanega iznajditelja radiotelegrafije, z Angležinjo Beatriko O'Brien. Rimska rota je namreč kot vrhovna cerkvenosodna instanca 11. aprila 1927 izrekla ničnost tega zakona, in Marconi se je 15. junija v Rimu cerkveno poročil s komteso Marijo Kristino Bezzi-Soali ob asistenci kardinala Lucidija. Časopisna poročila so bila deloma netočna deloma zlohotna nasproti cerkveni oblasti. V uradnem listu *Acta Apostolicae Sedis* (XIX, 217—227) je objavljeno besedilo razsodbe, ki nam omogoča presoditi omenjeno zadevo.

Marconi, sin katoliškega očeta in anglikanske matere, sicer katoliško krščen, a bolj v anglikanski veroizpovedi vzgojen, je l. 1903. na otoku Brownsea Dorset spoznal Beatriko O'Brien, po veroizpovedi anglikansko protestantkinjo, in jo takoj prosil za roko. Odklonila ga je, češ, da ne čuti do njega dovolj ljubezni. Po dveh letih, 11. marca 1905, sta se vendar le poročila v Londonu po anglikanskem obredu in pred anglikanskim svečenikom. Po katoliškem pravu, ki je bilo za Marconija tudi pri sklepanju mešanega zakona obvezno, je bil zakon veljaven, kajti tridentinska oblika (pred lastnim, t. j. kato-

liškim župnikom in dvema pričama) na Angleškem ni bila v veljavi, ko dekret Tametsi tam ni bil nikdar objavljen. Dekret Pija X. »Ne temere«, ki razteza obveznost katoliške oblike zakona na ves svet, je izšel šele leta 1907. Z ozirom na obliko je bil torej Marconijev zakon tudi v cerkvenem področju veljaven. Razdiralnega zadržka tudi ni bilo. Neveljavnost zakona je Marconi utemeljeval s hibo v privolitvi.

Nevestina mati je nameravanemu zakonu nasprotovala iz več razlogov. Nevesta ni čutila prave ljubezni do snubca, ki je bil tuje (italijanske) narodnosti in tuje (katoliške) veroizpovedi. Možnost medsebojne odtujitve in nesrečnega zakona je bila zelo verjetna. Zaradi tega je nevestina mati zahtevala od Marconija jasno obljubo, da razporoki (ki je v anglikanskem cerkvenem pravu možna) ne bo nasprotoval, ako bi zakon postal nesrečen. Marconi je to obljubo dal, Beatrika jo je sprejela, in zakon je bil sklenjen z dogovorom, ki izključuje bistveno lastnost zakona, namreč nerazvezljivost.

Zakonca Marconi sta do leta 1918. živela skupaj, dasi ne vedno v miru in edinosti. Tedaj sta se naveličala skupnosti in se razšla, in ko se je Beatrika oklenila drugega moža, je Marconi zahteval in 12. febr. 1924 dosegel pravomočno razporoko po angleškem državnem in anglikanskem cerkvenem pravu. Da bi se pa mogel poročiti po predpisih katoliške cerkve, je vložil tožbo na ničnost zakona pri westminsterskem nadškofijskem sodišču, ki je 27. okt. 1926 proglasilo ničnost zakona. V smislu cerkvenega pravnega postopka je v drugi in zadnji instanci rimska rota izrekla enako razsodbo.

Stališče kánonskega prava v tem vprašanju je popolnoma jasno. Kan. 1081 § 2 pravi: »Ako ženin ali nevesta ali pa obadva s pozitivnim aktom volje izključujeta zakon sam ali vsako pravico na zakonsko občevarje ali katero bistveno lastnost zakona, sklepada neveljaven zakon.« Bistveni lastnosti zakona sta dve: edinost in nerazvezljivost (kan. 1013 § 2). Po lastni trditvi sta zakonca Marconi dogovorno in pozitivno izključila nerazvezljivost svojega zakona, ko sta si dala besedo, da se razporočita, kadar bi zakon postal nesrečen. Torej po kan. 1081 § 2 njun zakon v področju katoliške cerkve ni bil veljaven.

Pri procesu je šlo za to, ali se ta dogovorjena izključitev nerazvezljivosti more striktno dokazati. Izjavi obeh prizadetih oseb nista noben dokaz, ampak trditvi, ki se morata šele dokazati. Dokaz je bil pred sodiščem podan. Vse priče so soglasno potrdile istinitost dogovora. Prič je bilo dovolj na razpolago, ker se je zadeva pred poroko v družinskem krogu in med znanci javno razpravljala. Nevestina mati pri poroki starejših hčera sicer enake obljube od ženinov ni zahtevala, ker so bili vsi anglikanske veroizpovedi, ki razporoko dovoljuje in priznava. Pri Marconiju je bilo drugače. Mati se je bala, da bi on vsled svoje katoliške veroizpovedi s pravnega in dogmatičnega stališča načelno odklanjal vsako razporoko. Ker je hotela tudi hčerki Beatriki za slučaj nesrečnega zakona zagotoviti

svobodo, je zahtevala od ženina omenjeno obljubo, ki jo je tudi dal. Še le po tem dogovoru se je poroka izvršila.

Zakonca bi bila mogla dogovor pri poroki ali pa kasneje sporazumno preklicati. Proces je moral tudi to dognati. Tudi za to je bil pred sodiščem dokaz doprinešen, da zakonca dogovora nista nikdar spremenila ali preklicala. Sicer morata po anglikanskem obredniku poročena prečitati formulo, s katero si obljubljata zvestobo do smrti, iz česar bi se dalo sklepati, da sta se, ako sta formulo resno vzela, odrekla razporoki. A sama anglikanska cerkev tega ne drži, ko razporoko priznava in razporočene zakonce brez vsega na isti način pripušča k novi poroki. Tudi je Marconi že l. 1912. mislil na razporoko, ko pri svoji ženi ni našel one ljubezni, ki bi morala biti v zakonu med možem in ženo. O veljavnosti svojega zakona nista nikoli dvomila. Da je zakon v očeh katoliške cerkve neveljaven, to sta zvedela šele davno po izvršeni razporoki.

Zakonska zadeva Marconi-O'Brien ni prav nič posebnega. S pravnega stališča je nerazumljivo, kako je mogla dvigniti toliko prahu. Pač samo zaradi tega, ker je Marconi svetovno znana oseba. Vsako sumničenje cerkvene oblasti glede objektivnosti je povsem neupravičeno. Dokazi za ničnost zakona so se tehtali kakor v vsakem drugem primeru, formalno pa se je proces vršil točno in pravilno po predpisih pravnega reda.

SLOVSTVO.

Profesor Fr. Kovačič: **Ljutomer.** Zgodovina trga in sreza. Po Slekovevih kronikah in drugih virih. Maribor 1926. Izdalo Zgodovinsko društvo.

Kovačič je v ti knjigi zbral in primerno predelal župnijske kronike ljutomerskega okraja, ki jih je po večini napisal Matej Slekovec. S tega stališča jo moramo tudi presoјati. Vprašanje nastane le, če ne bi bilo bolj kazalo, vse gradivo čisto na novo predelati, kar prav gotovo velja za občni zgodovinski uvod. Objavljene so kronike sledečih župnij: Ljutomer, Sv. Križ, Veržej, Sv. Jurij ob Ščavnici, Mala Nedelja, Kapela, Sv. Peter v Gor. Radgoni in Apače.

Razporedba gradiva odgovarja običajni shemi, po kateri so pisane novejšje župnijske kronike: najprej zgodovina cerkve in župnije, nato opis cerkve, podružnic, kapel, dušni pastirji, šola ter občine in vasi. Knjiga vsebuje ogromno množino lokalno zgodovinskega gradiva. Misel, združiti vse kronike enega okraja v eno knjigo, se nam zdi zelo pametna, ker se prihrani pri denarju in pri neprestanem ponavljanju skupnih splošnih zgodovinskih podatkov, vendar bi po našem naziranju moral občni zgodovinski uvod izgledati drugače in se nasloniti na novejša domoznanska stremjenja ter skušati pokazati geografske, etnografske in zgodovinske predpogoje kulturnega miljeja, ki ga predstavlja geografska edinica enega okraja, posebno še svojevrstni, za kulturne činitelje tako plodoviti svet, kakor je Ljutomer,

Ščavniška dolina in Mursko polje. Tu bi pisatelj ne bil smel ostati v okviru Slekovčevega zastarelega koncepta. Priznati pa mu moramo, da se je v detajlih resno potrudil, da revidira in popravi Slekovčeve trditve na podlagi svojega modernejšega in v gotovih smereh priznane ostrega opazovanja.

Frst.

Ljudska medicina med koroškimi Slovenci. Zbrala ģ P. Kořir in V. Mōderndorfer. Narodopisna knjiřnica Zgodovinskega društva v Mariboru. Zv. I. Maribor 1926. Zalořilo Zgodovinsko društvo. Tiskala Mariborska tiskarna. Vel. 8°. V + 50 str. + 2 str. seznama lokalnih izrazov. Cena 10 Din.

Mariborski Časopis za zgodovino in narodopisje je naš edini zgodovinski in narodopisni list, ki tudi po vojni redno izhaja. Kazalo, ki ga je društvo izdalo k 20 letniku, priča o veliki zakladnici, iz katere bo s pridom zajemal zgodovinar, literarni historik, narodopisec in jezikoslovec.

Da list ni posvetil več prostora drugi panogi, ki jo kaže njegov naslov, se ne smemo čuditi. Bilo je v njej premalo delavcev in jih tudi še sedaj primanjkuje.

S I. zvezkom Narodopisne knjiřnice pa je društvo stopilo v novo fazo razvoja — seveda ċe bo zbirko tudi nadaljevalo, kar pa je odvisno predvsem od gmotnih sredstev. I. zvezek je posveċen Kořirjevemu spominu. Rajni vneti nabiratelj narodopisnega gradiva je objavil v VII. in VIII. letniku ċlanka o ljudski medicini na Korořkem. To gradivo je izpopolnil in razřiril Vinko Mōderndorfer. Objavljeno je v XXI. in XXII. letniku. Gradivo pa je razvrstil še Kořir sam, in tudi tretjina gradiva je njegovega. V uvodnih besedah mu je napisal Mōderndorfer ċeden řivljenjepis. Res, Kořir je ves gorel za geslo: »Nazaj h grudi«, ki mu je bilo pravec njegovega dela. Prezgodaj pa je on odřel nazaj h grudi.

Dr. Jořa Glonar je v ĆZN VI. I. 1909. opozoril na delo: »Vergleichende Volksmedizin. Eine Darstellung volksmedizinischer Sitten und Gebräuche, Anschauungen und Heilfaktoren, des Aberglaubens und der Zaubermedizin. Unter Mitwirkung von Fachgelehrten herausgegeben von Dr. O. von Hovorka und Dr. A. Kronfeld. — Ne vem, ali je vprav to opozorilo napotilo Kořirja na ljudsko medicino, vem pa, da je zaċel že takrat zbirati sliċno slovensko gradivo in je objavil v celovřki Carinthiji I. 1912. ċlanek »Transplantation — ein Beitrag zur Volksmedizin in Kärnten« ter ċlanek: »Zur heimatlichen Volkskunde«. Z dr. Hovorko si je dopisoval. Ta strokovnjak je napisal tudi uvod, ki je bil namenjen knjigi, poudarjajoċ, da se delo razlikuje od velike veċine dosedanjih po tem, da ne nařteva samo posameznih zdravilnih metod in domaċih zdravil kar na slepo, marveċ da sledi oni jasni, na znanstveno podlago zgrajeni sistematici, ki jo je za splořno domaċe zdravilstvo zaċrtal v dveh delih »Vergleichende Volksmedizin« 1909 in »Geist der Medizin« 1915. Tudi na tem polju mora priċeti sistematiċno znanstveno obdelovanje, ki obstoji v tem, da se vsa snov razdeljuje v oddelke znanstvenega zdravilstva, to je »notranja medicina«, »kirurgija«, »zdravstvo otrok«, »pomoċ pri po-

rodih« itd. ter da se pri tem navajajo posamezni slučaji in njih glavni znaki. Naj ima kdo še toliko predsodkov in ugovorov proti shemati-ziranju, ob dosedanjem kaosu strokovnih del o domačem zdravilstvu ga ni drugega sredstva ko shema. Kljub začetnim nasprotnim mnenjem, dvomom in celo zavračanjem je priznani uspeh Hovorkovih dosedanjih del jasno dokazal pravilnost njegove že pred okoli 16 leti sprožene ideje. Zato srečamo v tem delu obilo »starih znancev«, ker tudi to delo zasleduje isto sistematično obdelovanje prebogate snovi, ki s tem le pridobi, ker olajšuje ne samo pregled in umevanje, ampak tudi obdelovanje in opredeljevanje poznejšim rodovom, torej »domača sredstva za notranje bolezni« v rubriko »Interna«, »kirurški domača sredstva« v rubriko »Kirurgija« itd. Zato smatra Koširjevo in Möderndorferjevo delo za dragocen člen na polju novodobnega raziskovanja o primerjalnem domačem zdravilstvu ter mu želi mnogo naslednikov. Oceno te vsebine o predloženem rokopisu je napisal primarij dr. Oskar Hovorka 8. julija 1925 na Dunaju.

Če strokovnjak medicince-narodopisec o njem tako sodi, preostaja zaenkrat samo opozoriti na našega prebogatega Pajka, ki se je v Črticah iz duševnega žitka štajerskih Slovencev že leta 1884. oziral na podobno snov pod zaglavjem »Domača zdravila« na str. 255 do 256, kjer bomo tudi že srečali tega ali onega našega »novega« znanca kot starega znanca, ali pa v sestavku »Rastline« na str. 200 do 203, kjer navaja kakor v prvem bogato slovensko literaturo o tem predmetu, ali pa »Rojstvo in krst« str. 206—211 in »Rokovnjači« str. 211 in »Škopnik« in »Škratec« str. 228—230, ali pa »Uroki« str. 242—243 in »Zobje« str. 258. Treba je samo to in še drugo po Pajkovi knjigi raztreseno gradivo uvrstiti v poglavja te naše nove knjige. Primerjalni material se bo na ta način znatno razširil tudi na druge Slovence. Pa tudi Janežičeva Slov. Bčela (o uroku), Letopisi Matice Slovenske in druge publikacije bodo nudile obilo primerjalnega gradiva. Kje pa je slično blago mag. pharm. Rudolfa Ramorja, ki ga je že leta 1909. nabiral? (Glonar v ČZN. 1909, str. 183.)

A ne samo medicincu-narodopiscu, tudi drugim nudi 1. zvezek Narodopisne knjižnice obilo gradiva za študij. Tolle, lege, — s t u d e ! Slovarček lokalnih izrazov je nezadosten.

Korošcem očitajo, da pišejo slabo slovenščino. Take, kakršna je v tej knjigi, pa res ne smemo pisati. Preobširno bi bilo, če bi navedel vse jezikovne napake. Slovenščina ima svojilni pridevnik. Zato je napačno pisati: mladike od hojke, sopara od ajbiša, jabolka od prantelna (prantelj, prantlja ali pranteljna). Po vsej knjigi je raztresen predlog od z gen. mesto svoj. zaimka. In pa pravopis! In stilistika! Ali pa: Garje ali srbečico (srab) zdravijo na ta način, da kak »p a r t i k e l t e b o l e z n i« (!) denejo v kako škatljico... Plinij ve poročati = weiß zu berichten, še v nemščini ni lepo! — V Mežiški dolini napolnijo izvotljen korenček z bolnikovim urinom, ki ga potem obesijo v »list«, t. j. pod strop v črni kuhinji (dimnici). To ni »list«, to so »gliste«, drogi pod stropom, na katerih sušijo drva, po zimi pa

se vodi na njih svinjsko meso. Tudi oprema knjige kaže dokaj pomanjkljivosti. Na str. 3 n. pr. je v poglavju pljučnica v začetku nesmisel. Nekaj je izpuščenega, drugo pa se ponavlja. In mnogo drugih stvari! Notranja naslovna stran kriči po umetnostni izobrazbi. Zv. 1 je potisnjen k desnemu robu. Da bi vsaj stal v sredini!

Danes so čist jezik, pravilen izraz, lepa zunanja oblika zahteve, brez katerih ne bi smela iziti nobena slovenska knjiga.

To sem hotel povedati jasno in očitno, sine ira, z namenom, da bi tudi Maribor napredoval v opremljanju slovenske znanstvene in leposlovne knjige. Ti nedostatki pa seveda ne jemljejo knjigi bogate vsebinske vrednosti.

Fr. Kotnik.

Štiri leta v ruskem ujetništvu. V dodatku: Pregled zgodovine ruskega naroda. Napisal in založil Josip Grdina. Ljubljana 1925. Str. 611. Tiskala in klišeje izdelala Jugoslov. tiskarna.

Naša vojno-memoarska literatura je prav za prav presenetljivo skromna: Jelenc, Matičič, Pavlič, Pivko — in menda konec! In prav rusko ujetništvo, ki ga je bilo za dolga leta deležnih toliko naših ljudi, še ni našlo v nji odmeva, če morda izvzamemo ciglersko Lavtizarjevo povest »V petih letih okoli sveta«. To vrzel dobro izpolnuje Grdinova knjiga, ki v prijetno-preprostem slogu (žal ne brez germanizmov) pripoveduje pisateljeve doživljaje in popisuje ruske kraje in ljudi ter njihovo življenje. Vmes je pisatelj vpletel precej dolge zgodovinske ekskurze o ruski revoluciji, cerkvenem razkolu, o Tataarih, kozakih i. dr. Zanimivo in nazorno pripovedovanje moti le nepotrebno ponavljanje istih stvari in včasih preveč pridigarški ton z naivno-sentimentalnimi vzkliki.

Dodatek spominom tvori skoro 160 strani obsegajoč »Pregled zgodovine ruskega naroda«, ki je prva posebna ruska zgodovina v slovenskem jeziku. Škoda tembolj, da je tako nepregledna ter suhoparna in govori skoro le o vladarjih in vojnah; umestno bi tudi bilo, starejšo dobo precej skrajšati in posvetiti več prostora 19. stoletju, zlasti še vlogi Rusije v osvobodilnih vojnah balkanskih kristjanov, predvsem Jugoslov. Ta vloga je zelo idealistično predstavljena; sploh se opaža tako v spominih kot v dodatku nekam reakcionarno stališče, ki zameri carističnemu režimu le preganjanje katolikov, sicer ga pa ne obdolžuje bogve kakih grehov in izvaja vse nezadovoljstvo ruske mladine odtod — »ker v Rusiji še vedno ni bilo vse brezhibno in vzorno urejeno, kakor so si teoretiki zamišljali (p. 601) ...«. V podrobnostih je tudi nekaj netočnosti; »mečenoscev« n. pr. ni ustanovil »češki škof Vojteh (nemško Adalbert)«, p. 383, kjer je pač mišljen praški škof, prijatelj Otona III., ubit 999 od Prusov, ampak riški škof Adalbert von Buxhōwden l. 1202.; v rusko-turški vojni 1828—29 se je boril gen. Diebič (ne Dibenič, p. 588) in pri upornikih l. 1825. pogrešamo imena dekabristi (p. 585). Neumestno je pa na vsak način v slovenski knjigi datiranje po starem koledarju, tudi če je to v oklepaju pripomnjeno. Včasih pripombe ni in človek

ne ve, kateri koledar je mišljen; koledarska razlika je itak napravila v naših zgodovinskih knjigah že precej zmešnjav.¹

Nepreglednost sploh zelo kazi to sicer lepo opremljeno knjigo. Tudi v spominih se vrste poglavja z malo značilnimi naslovi brez zaporednih števil, nikjer ni kazala ali seznama vsebine, še manj stvarnega registra, ki bi zelo dvignil vrednost in uporabnost obširne knjige. Enako bi bil neobhodno potreben še tako preprost zemljevid z vrisano potjo pisateljevo, zato bi pa brez vsake škode lahko odpadlo veliko slik (n. pr. ona na str. 250).

S. Kranjec.

Lord Edward Grey, **Fünfundzwanzig Jahre Politik**. Autoris. Übersetzung von Else Baronin Werkmann. Dva zvezka. 8° (322 in 292 str.). München 1926, Verl. F. Bruckmann. Pred nekaj meseci je v avtoriziranem nemškem prevodu izšlo znamenito delo tega odličnega angleškega državnika in diplomata, ki je v odločilnih letih od 1905—1916 vodil zunanjo politiko angleške države. Grey pripoveduje svoje izkušnje in odkriva svoje mnenje o važnih dogodkih mednarodnega življenja. Delo nas lepo uvaja v delovanje angleškega zunanjega urada (Foreign Office) v dveh dobah (1892—95 in 1905—16). V prvi dobi je G. deloval kot parlamentarni podtajnik v drugi pa kot minister za zunanje zadeve. Memoari imajo tudi nekoliko značaj avtobiografije, ker se pisatelj tuptam ozira na svoja mlada leta, družinske in domače razmere in tudi na svoje politično delovanje. Tako nam govori o lepem razmerju do rajne žene, ki mu je bila prava družica in pomočnica pri njegovem delu, s katero se je razgovarjal o vseh vprašanih in ki je od njega odvrčala vse skrbi vsakdanjega življenja. Pripoveduje nam o svojem dedu in bratu. Govori o svoji priljubljeni zabavi, ribolovu s trnkom, in o svoji ljubezni do življenja v naravi, kjer ga zanima ptičje petje. S svojim gostom predsednikom USA Rooseveltom gre v gozd poslušat petje ptičev. Piše o svoji stranki — Grey je liberalec, pa zelo samostojen v svoji stranki — in pripoveduje, kako je l. 1885. še zelo mlad (23 leten) nastopil kot kandidat za zbornico poslancev in bil izvoljen.

Glavna vsebina memoarov in v njih priobčenih važnih diplomatskih listin, depeš, zapisnikov (not), pisem itd. pa so vprašanja angleške zunanje politike. Ta politika je v prvem delu teh 25 let (1892—1916) stala v znamenju osamljenosti (splendid isolation) Anglije. Angleški državniki so tedaj stali na stališču, da jim ni treba iskati zaveznikov. Težave takega položaja pa je spoznal G. že takrat, ko je bil podtajnik v zadnji vladi slavnega Gladstonea. Ko je torej tej sledeča vlada nasprotne unionistične stranke začela sklepati sporazume najprej z Japonsko in nato s Francijo, je G. to delo

¹ Tako je zmotila K. Prijatelja v »Časopisu za zgodovino in narodopisje«, l. XX., p. 176, ko trdi ocenjujoč moj »Pregled zgodovine S. H. S.«, da »ni srbska vlada 7. decembra 1914 — — — izjavila, da stopajo Srbi v boj za osvobodjenje vseh Srbov, Hrvatov in Slovencev, ampak že 24. novembra — — —«, in mene, ko sem na p. 88 »Pregleda« napisal, da je bil Bitolj zavzet 6. mesto 19. novembra 1916.

odobraval. Francija je bila prej že parkrat zaradi raznih kolonijalnih vprašanj (Indokina, Fasoda v Afriki) skoro zabredla v vojno z Anglijo. Sedaj pa se je to razmerje temeljito spremenilo in se razvilo v smeri resničnega srčnega sporazuma (*entente cordiale*). Toda v takih dogovorih vidi Grey, ki prevzame l. 1905. to dediščino, tudi nevarnosti za mir (II, str. 97 nsl.). Tudi je položaj zunanjeja ministra strogo parlamentarno vladanih držav dokaj težaven. On ne more lahko kaj obljubiti, ker ne ve, bode li ljudstvo, ki končno vpliva na parlament, hotelo obljube izpolniti. Glavna vsebina tega dela je pa naravnost pretresljivo iskanje pojasnila na vprašanje: Kako je mogla Evropo zadeti velika nesreča svetovne vojne? G. je v balkanskih vojnah l. 1912. in 1913. mnogo storil, da je preprečil že takrat grožeči spopad. Zato se vedno znova vprašuje, kje je vzrok spopada, kdo je krivec in zlasti, ali bi bilo vendarle mogoče tudi l. 1914. spopad preprečiti. Ko je G. svoje memoare pisal, je bil že zelo oslepel, da ni mogel več čitati in je le s težavo samostojno hodil, tembolj se je vtapljal v razmišljanje. Že pred vojno se je dobro zavedal, kakšna nesreča bode velika vojna. Zvečer po velevažni seji angleškega parlamenta 3. avg. 1914, ko je G. v parlamentu govoril svoj velikí govor in dokazal, da čast in skrb za obstoj narekujeta udeležbo v vojni, nakar je Anglija stavila Nemčiji ultimat (potekel je 4. avg. ob 24. uri), je G. gledal s prijateljem, kako po londonskih ulicah prižigajo luči, zamislil se in rekel: »Luči ugašajo po vsej Evropi in mi jih v našem življenju ne bomo več videli svetiti« (II. s. 18). Avstrijskemu poslaniku je 7. avg. tožil, da se je zastonj prizadeval za mir ter se ponovno izrazil o vojni: »I hate it.« (Jaz jo sovražim II. s. 214). Vendar je zastavil, ko je vojna postala dejstvo, vse svoje sile za to, da pritegne čimveč držav v boj in tako doseže uspeh. Tako sprejme tudi ponudbo Italije za vstop v vojno in zavrne ruske pomisleke proti Italiji ter sklene tajni londonski pakt, dasi se zaveda, da Italija zahteva ozemlje, naseljeno pretežno po Slovanih (I, str. 189). Vendar ne odobrava verzajskega mirovnega diktata in se zlasti mnogo (n. pr. II, str. 252) bavi z vprašanjem, se-li bode Evropa iz te katastrofe naučila, kako se ohrani mir, ali pa samo, kako se napravi nova vojna. In nova vojna pomeni Greyu konec evropske civilizacije. G. ne obdolžuje nobene osebe vojne krivde, pač pa vidi v pruskem militarizmu in v splošnem oboroževanju in pripravljanju za vojno tisti moment, ki je povzročal rastoči strah, nezaupanje in sovraštvo, iz česar je nastala vojna.

To delo nam daje jasen vpogled v miselnost in delovanje angleških državnikov. Pisano je preprosto in zelo zanimivo. Vsa vprašanja, ki jih obravnava, so še vedno aktualna.

Dr. K. C.

Prošnja uprave.

Med naročniki »Časa« jih je še vedno precejšnje število, ki niso poslali naročnine. Najuljudneje in najnujnejše jih prosimo, da jo pošljejo **takoj**. Leonova družba se zaveda, da bi bilo treba obseg revije povečati. Pa kako, če se redno ne plačuje naročnina, ki je edini gmotni vir za izdajanje? In poleg tega je izdelan načrt za poljudno-znanstveno »Knjižnico Leonove družbe«, ki je tudi nujna potreba današnjega časa.

Naj te prošnje ne prezre nihče, ki je naročnino še na dolgu!

»Čas«, znanstvena revija »Leonove družbe« v Ljubljani izhaja v l. 1926/27 (XXI l.) kot dvomesečnik v letnem obsegu najmanj 20 pol.

Naročnina za XXI letnik znaša 60 Din, za dijake 40 Din, ako se jih naroči najmanj 10 pod skupnim naslovom. Ustanovnikom, ki to izrečno žele, se všteje v naročnino 10 Din. Naročnina naj se pošilja po priloženih položnicah ali po poštnih nakaznicah. Uprava »Časa« je v Ljubljani v Jugoslovanski tiskarni, kolportažnem oddelku. »Leonova družba« ima pri poštni hranilnici, podružnici v Ljubljani, račun št. 10.433. Naročnina za inozemstvo znaša 70 Din.

Uredniki so: Dr. Fr. K. Lukman, univ. prof., Ljubljana, Marijanišče; dr. Jos. Mal, ravnatelj, Ljubljana, muzej; dr. Fr. Stelc, konservator, Ljubljana, muzej.

Za »Leonovo družbo« kot izdajateljico in za uredništvo je odgovoren prof. dr. F. K. Lukman, za Jugoslovansko tiskarno ravnatelj Karel Čeč.

Opomba: Ponatis razprav in člankov iz »Časa« je dovoljen samo z vednostjo in dovoljenjem uredništva ter navedbo vira.

V posebnih izdajah

so izšle naslednje razprave:

- Dr. A. Bre cel j, Seksualni problem in inteligenčni naraščaj (Čas XIX). Cena 1 Din.
Dr. A. Gos ar, Naša poljedelska statistika (Čas XX). Cena 10 Din.
Dr. R. Kolarič, Franc Miklošič (Čas XXI). Cena 250 Din.
Dr. A. Gos ar, Kriza moderne demokracije (Čas XXI). Cena 5 Din.

Naročajo se pri ekspediciji »Časa«, Ljubljana, Jugoslovanska tiskarna, kolportažni oddelek.

Spominjajte se

Mahničeve ustanove!

